

**ΙΣΤΟΡΙΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**για τη Γ' τάξη
του Γενικού Λυκείου**

**ΒΙΒΛΙΟ ΜΑΘΗΤΗ
ΤΟΜΟΣ 5ος**

— ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΡΧΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ —

Συγγραφείς:

Γκίβαλος Μενέλαος

**Λέκτορας Πολιτικής Επιστήμης,
Πανεπιστήμιο Αθηνών**

Γρηγοροπούλου Βασιλική

**Διδάκτωρ Φιλοσοφίας – Καθηγή-
τρια Π.Σ.Π.Α. – Διδάσκουσα στο
Πανεπιστήμιο Αθηνών**

Κοτρόγιαννος Δημήτρης

**Επίκουρος Καθηγητής Πολιτικής
και Κοινωνικής Φιλοσοφίας,
Πανεπιστήμιο Κρήτης**

Μανιάτης Γιώργος

**Επίκουρος Καθηγητής Κοινωνικής
και Πολιτικής Φιλοσοφίας, Πανε-
πιστήμιο Αθηνών**

Επιστημονική επιμέλεια

Κοτρόγιαννος Δημήτρης

**Εποπτεία στο πλαίσιο του
Παιδαγωγικού Ινστιτούτου
Πετρόπουλος Νικόλαος, Σύμβου-
λος Κοινωνιολογίας**

**Μέλη της Επιτροπής Κρίσης:
Οικονόμου Θεόδωρος,
Επίκουρος Καθηγητής Κοινωνιο-
λογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστή-
μιο Θεσσαλονίκης**

**Κονιόρδος Μιχάλης,
Καθηγητής Οικονομικής Επιστή-
μης ΤΕΙ, Ηπείρου**

**Μαυρίδης Ηρακλής,
Κοινωνιολόγος – Επιστημολόγος,
Επιστημονικός Συνεργάτης στο
Πάντειο Πανεπιστήμιο.**

**Πετροπούλου Χριστίνα,
Φιλολόγος – Κοινωνική Ανθρω-
πολόγος, Καθηγήτρια Δευτερο-
βάθμιας Εκπαίδευσης**

**Ψύλλα Μαριάννα,
Πολιτικός Επιστήμονας,
Λέκτορας, Πάντειο Πανεπιστήμιο**

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΠΑΝΕΚΔΟΣΗΣ

Η επανέκδοση του παρόντος βιβλίου πραγματοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών & Εκδόσεων «Διόφαντος» μέσω ψηφιακής μακέτας, η οποία δημιουργήθηκε με χρηματοδότηση από το ΕΣΠΑ / ΕΠ «Εκπαίδευση & Διά Βίου Μάθηση» / Πράξη «ΣΤΗΡΙΖΩ».

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για τη γνώση
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Οι διορθώσεις πραγματοποιήθηκαν κατόπιν έγκρισης του Δ.Σ. του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Η αξιολόγηση, η κρίση των προσαρμογών και η επιστημονική επιμέλεια του προσαρμοσμένου βιβλίου πραγματοποιείται από τη Μονάδα Ειδικής Αγωγής του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής.

Η προσαρμογή του βιβλίου για μαθητές με μειωμένη όραση από το ΙΤΥΕ – ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ πραγματοποιείται με βάση τις προδιαγραφές που έχουν αναπτυχθεί από ειδικούς εμπειρογνώμονες για το ΙΕΠ.

**ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ
ΓΙΑ ΜΑΘΗΤΕΣ
ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ**

ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ**

**ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

**Η συγγραφή και η επιστημονική
επιμέλεια του βιβλίου
πραγματοποιήθηκε υπό την αιγίδα
του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου**

**ΙΣΤΟΡΙΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**για τη Γ' τάξη
του Γενικού Λυκείου**

ΒΙΒΛΙΟ ΜΑΘΗΤΗ

ΤΟΜΟΣ 5ος

**ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ
ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
«ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»**

5. ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΕΣ

Εισαγωγή: Οι Κοινωνικές Επιστήμες μπορούν να προσεγγίσουν και να αναλύσουν, με βάση τις μεθοδολογικές τους αρχές, τη φύση και την εξέλιξη των σύγχρονων κοινωνικών φαινομένων.

Τέτοια σημαντικά προβλήματα αφορούν το ρόλο του κράτους–έθνους –μέσα στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης–, την ανεργία, τον κοινωνικό αποκλεισμό, το ρόλο της οικογένειας, την καταστροφή του περιβάλλοντος, τα προβλήματα που προκύπτουν από την ύπαρξη

μειονοτήτων στις σύγχρονες πολυπολιτισμικές κοινωνίες.

Διδακτικοί στόχοι: Στόχος του κεφαλαίου αυτού είναι να βοηθήσει τους μαθητές και τις μαθήτριες να κατανοήσουν ότι τα γεγονότα της καθημερινής τους εμπειρίας δεν αποτελούν τυχαία συμβάντα, αλλά ότι συνδέονται και προκύπτουν μέσα από ευρύτερες κοινωνικές διαδικασίες.

Οι μαθητές και οι μαθήτριες, μέσα από τη σύνδεση εμπειρίας και μεθόδου, θα πρέπει να κατανοήσουν ότι τα θεωρητικά σχήματα και τα μεθοδολογικά πρότυπα που αναπτύχθηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια δεν αποτελούν αφηρημένες θεωρίες, αλλά ότι, αντίθετα, μας βοηθούν

σημαντικά με την κατάλληλη αξιοποίησης τους να κατανοήσουμε τη σύγχρονη κοινωνία και τις εξελίξεις της, αλλά και τις ατομικές και συλλογικές συμπεριφορές των σύγχρονων ανθρώπων.

Εισαγωγικές ερωτήσεις:

- **Ποιος είναι ο ρόλος της χώρας μας στην Ευρωπαϊκή Ένωση; Πώς θα διατηρήσουμε την εθνική μας ταυτότητα στα πλαίσια των ευρωπαϊκών εξελίξεων;**
- **Η ανεργία οφείλεται στις τεχνολογικές εξελίξεις ή σε ευρύτερες κοινωνικοοικονομικές μεταβολές; Πώς θα αντιμετωπιστεί η αυξανόμενη ανεργία;**
- **Ποιος είναι ο ρόλος της σύγχρονης οικογένειας; Ποιος ο ρόλος**

του κάθε μέλους της στη νέα πραγματικότητα;

- Έχει δικαίωμα να παρεμβαίνει ο άνθρωπος στις φυσικές εξελίξεις μέσω της τεχνολογίας; Υπάρχουν όρια και ηθικοί φραγμοί στην επιστημονική έρευνα;

5.1. Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Η σύγχρονη –παγκόσμιου χαρακτήρα– οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη, ωθούμενη από την εξέλιξη της τεχνικής και της τεχνολογίας αλλά και από τη διάλυση της πρώην ΕΣΣΔ, συμβαδίζει με μια λειτουργική μεταβολή του ρόλου των κρατών. Αυτή η μεταβολή έχει

άμεση και καθοριστική επίδραση στη διαμόρφωση του κοινωνικού γίνεσθαι. Η εικόνα της κοινωνίας μετατοπίζει αποφασιστικά την οργανική δομημένη τάξη της σε μια νέα τάξη ευκίνητη αλλά και πιο περιπλοκή.

Οι μέχρι τώρα σταθεροί πόλοι αναφοράς, όπως το κράτος–έθνος, τα κόμματα, οι θεσμοί, ο προγραμματισμός της οικονομίας, της εργασίας, τα επαγγέλματα, η οικογένεια, κτλ., συστέλλουν ο η μαντικά τη σημασία τους. Η ιδιαιτερότητα, η πολυπολιτισμικότητα, ο χαλαρός οικογενειακός δεσμός, η «ευελιξία» της εργασίας, οι διεθνείς επιχειρήσεις, η μεγιστοποίηση της αποδοτικότητας, η διεθνής –και υπερβολική– κινητικότητα πληθυσμών και πληροφοριών

αρχίζουν κι αποκτούν ολοένα και μεγαλύτερη σημασία. Ο σύγχρονος άνθρωπος είναι τοποθετημένος σ' ένα σταυροδρόμι πολλαπλών αναφορών και δέχεται ποικίλα μηνύματα.

Όλο και πιο πολύ, η κοινωνία μας διαμορφώνεται σ' ένα σύνθετο δίκτυο μηνυμάτων αναφοράς, που όμως το καθένα από αυτά διαθέτει μια σχετική αυτοτέλεια. Ο άνθρωπος περνά από τις κοινωνικές ολότητες στην ιδιαίτερη και ατομική έκφραση και η κοινωνία φαίνεται να συγκροτείται από μια μάζα ατόμων χωρίς να υπάρχει συγκεκριμένος και σταθερός συνδετικός ιστός.

Ο κατακερματισμός του κοινωνικού ιστού δηλώνει στην πραγματικότητα την ευκαμψία του κοινωνικού δεσμού, ο οποίος μπορεί να

μεταβάλλεται, τροποποιώντας ταυτόχρονα τη στάση, τη συμπεριφορά και τη δράση του ανθρώπου. Οι κοινωνικές αξίες σχετικοποιούνται ανάλογα με τις οικονομικές συνθήκες, την πολιτική συγκυρία, την κοινωνική κινητικότητα, την αναβίωση της παράδοσης, τη μίμηση νέων πολιτισμικών ή περιθωριακών προτύπων, με το συνεχή επαναπροσδιορισμό του ανθρώπου ανάλογα με τις περιστάσεις.

Ο άνθρωπος ζει μέσα σ' έναν κόσμο όπου οι σημαντικές αυτές αλλαγές καθορίζουν το πλαίσιο των ενεργειών του αναδιαμορφώνοντας διαρκώς την κοινωνική δομή και τις πράξεις του. Έτσι, οι ίδιοι άνθρωποι μπορούν να συγκροτούν και να θεσπίζουν στάσεις ζωής που στην

πραγματικότητα μπορούν και να συγκρούονται μεταξύ τους (για παράδειγμα, σοσιαλιστής και εθνικιστής). Τα άτομα βρίσκονται μέσα σε σύνθετες σχέσεις και σε μια συνεχή κίνηση μετατόπισης των συμπεριφορών τους εκδηλώνοντας τις ανάλογες αντιδράσεις. Το ζήτημα του κοινωνικού δεσμού μετατρέπεται σε ένα παιχνίδι μετατόπισης των θέσεων του δρώντος υποκειμένου μέσα στην κοινωνία. Η γνώση πλέον της σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας βασίζεται στην κατασκευή εννοιών που περιγράφουν και διαπιστώνουν φαινόμενα της κοινωνικής πραγματικότητας. Τελικά, η κατασκευή των εννοιών αυτών σημαίνει ότι, πίσω από τις κοινές έννοιες, τα κοινωνικά γεγονότα συνδέονται με

ένα σύστημα σχέσεων το οποίο οι κοινωνικές επιστήμες δεν μπορούν να το μελετούν η καθεμία με τις δικές της άκαμπτες κατασκευές. Οι αλλαγές που συντελούνται σε κοινωνικό, οικονομικό, ψυχολογικό και πολιτικό επίπεδο επιτάσσουν την κατασκευή εννοιών που θα μας βοηθήσουν να κατανοήσουμε διεπιστημονικά την κοινωνική ψυχολογία αλλά κυρίως θα μας οδηγήσουν στην καθιέρωση θεσμών ικανών να βελτιώσουν τη ζωή μας και να ολοκληρώσουν την κοινωνική μας ύπαρξη. Μέσα από την προσέγγιση αυτή μπορούμε να κατανοήσουμε το σύνθετο πλέγμα των σχέσεων που χαρακτηρίζει και επηρεάζει την κοινωνική μας ζωή και ύπαρξη και ταυτόχρονα να αντιληφθούμε

το εσώτερο κενό που τη βασανίζει επειδή η κοινωνική πραγματικότητα μεταβάλλει και εμάς τους ίδιους θεσπίζοντας αποκλεισμούς ή καταξιώσεις. Με άλλα λόγια, η περιγραφή των σύγχρονων κοινωνικών προβλημάτων παρουσιάζει τη συνθέτη κατάσταση της κοινωνίας μας και μας βοηθά να κατανοούμε τους άλλους και τον εαυτό μας.

5.1.1. Το κράτος–έθνος

Το κράτος–έθνος αποτέλεσε στη νεότερη περίοδο το πλαίσιο μέσα στο οποίο συγκροτήθηκαν οι σύγχρονες κοινωνίες με βάση την έλλογη, ελεύθερη και δημοκρατική έκφραση της βούλησης των πολιτών. Το κράτος–έθνος συνδέεται με τα όρια της

επικράτειας, ενός φυσικού προστατευόμενου χώρου μέσα στον οποίο επιτελούνται οι κοινωνικές και οικονομικές λειτουργίες και ταυτόχρονα διαμορφώνεται η συνείδηση μιας κοινής ιστορικής–πολιτιστικής ταυτότητας.

Μέσα στα όρια του κράτους–έθνους η κοινωνία ξεπερνά τους προ–αστικούς διαχωρισμούς και ομογενοποιείται σ’ ένα κοινό πλαίσιο θεσμών, λειτουργιών και αξιών. Γι’ αυτό και η μελέτη μιας κοινωνίας αναφέρεται πρωταρχικά σε ένα εθνικό κράτος, σε μια περιφέρεια, σε μια κοινότητα. Μέσα στο πλαίσιο αυτό αναζητούμε τη δομή και τις λειτουργίες των κοινωνικών τάξεων, των επιμέρους κοινωνικών ομάδων και στρωμάτων.

Όμως η κλασική αυτή προσέγγιση παρακάμπτεται από τη λειτουργία των **υπερεθνικών οικονομικών και επικοινωνιακών σχέσεων που διαμορφώνονται σε παγκόσμιο επίπεδο και οι οποίες επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό τις λειτουργίες και τις δομές του σύγχρονου κράτους-έθνους.**

Οι ισχυροί προστατευτικοί φραγμοί τους οποίους ύψωναν τις περασμένες δεκαετίες τα ισχυρά βιομηχανικά κράτη, προκειμένου να προωθήσουν τη δική τους οικονομική ανάπτυξη, καταρρέουν σήμερα και δίνουν τη θέση τους σε παγκόσμια δίκτυα οικονομικών ανταλλαγών.

Η δημιουργία υπερεθνικών θεσμών, όπως αυτός της Ευρωπαϊκής

Ένωσης, ή μεγάλων περιοχών οικονομικών ανταλλαγών όπως η ΝΑΦΤΑ (Ένωση Ελευθέρου Εμπορίου Βόρειας Αμερικής), αλλά και η συμφωνία της GATT (Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου), που καθορίζει τους όρους του ελευθέρου εμπορίου, αποδεικνύουν ότι το κάθε κράτος-έθνος δεν μπορεί να αναλυθεί και να κατανοηθεί ως αυτόνομη μονάδα. Αντίθετα, είναι απαραίτητη η ένταξη του στο πλαίσιο των ευρύτερων οικονομικών σχέσεων, μέσα στις οποίες λειτουργεί ως οικονομία και ως κοινωνική δομή.

Το πολυεθνικό κεφάλαιο μετακινείται από το κράτος-έθνος σε άλλο κράτος-έθνος. Στηρίζεται όμως πάντα σ' ένα εθνικό νομικό πλαίσιο, σ' ένα σύστημα εθνικών

υποδομών και εθνικών οικονομικών και φορολογικών όρων, και, βέβαια, σ' ένα εγχώριο εργατικό δυναμικό.

Μέσα από τις διαδικασίες αυτές τροποποιείται ο ιστορικός ρόλος που διαδραμάτιζε παραδοσιακά το κράτος–έθνος. Το κάθε κράτος–έθνος αναδιοργανώνεται και αναζητεί το νέο ρόλο και τη θέση του μέσα στο παγκόσμιο σύστημα.

Σ' αυτό τον καταμερισμό ρόλων και ισχύος διαμορφώνονται νέες διακρίσεις μεταξύ των αναπτυγμένων και των υπό ανάπτυξη κρατών. Αποκρυσταλλώνονται παγκόσμια τρεις «ζώνες» ανάπτυξης που περιλαμβάνουν τη Βόρεια Αμερική, τη Δυτική Ευρώπη και την περιοχή Ασίας–Ειρηνικού. Οι υπερεθνικοί

οικονομικοί μηχανισμοί διαχωρίζουν, τελικά, τον πλανήτη σε τρεις πανίσχυρους και συνεκτικούς «πόλους», ενώ οι υπόλοιπες χώρες –ειδικά οι αφρικανικές– περιθωριοποιούνται και αποκλείονται από τα αναπτυγμένα οικονομικά δίκτυα και από τον τεχνολογικό εκσυγχρονισμό.

Στην Ανατολική Ασία, για παράδειγμα, το κράτος–έθνος έχει διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη και στην οικονομική ανάπτυξη της Κίνας, της Κορέας, της Ταϊβάν.

Γενικότερα, σ' εκείνες τις περιοχές όπου καταρρέει το εθνικό κράτος, είτε λόγω της παλιάς αποικιοκρατικής δομής είτε εξαιτίας του οικονομικού ανταγωνισμού –στον

οποίο δεν μπορούν να ανταποκριθούν οι χώρες αυτές—, παρατηρούμε ότι τίθεται ως κύριο πρόβλημα η ενίσχυση του νομικού πλαισίου και των εθνικών χαρακτηριστικών και δομών προκειμένου να συγκροτηθεί το κράτος—έθνος ως εθνική βιώσιμη «μονάδα» στο παγκόσμιο πεδίο του ανταγωνισμού.

Στις αναπτυσσόμενες χώρες της Δύσης, οι εθνικές κυβερνήσεις αναλαμβάνουν επιτελικό ρόλο. Προωθούν διακρατικές συμφωνίες προς όφελος των εθνικών τους επιχειρήσεων —με χρήση της «οικονομικής» διπλωματίας— και παράλληλα προχωρούν σ' έναν τύπο επενδύσεων που αποκαλούνται «άυλες» επενδύσεις: Πρόκειται για επενδυτικές δραστηριότητες στην παιδεία, στο

ανθρώπινο κεφάλαιο, σε υποδομές επικοινωνιακών και νέων ενεργειακών δικτύων.

Εκατομμύρια εκατομμυρίων δολαρίων ανά τον πλανήτη, προϊόν συλλογικής εργασίας και αποταμίευσης όλου του κόσμου, βρίσκονται ναό τον έλεγχο και τη διαχείριση ενός νεφελώδους, ανεξιχνίαστου ακόμη και για τους επαγγελματίες μορφώματος από ολιγαρχίες και ιεραρχίες που κινούνται χωρίς λαϊκή εντολή. Η καταπληκτική πρόοδος που σημειώνεται στην Πληροφορική και στις τηλεπικοινωνίες, καθώς και η φιλελευθεροποίηση των χρηματιστηριακών αγορών,

επιτρέπει στους συντελεστές να επεμβαίνουν σε χρόνο μηδέν, είκοσι τέσσερις ώρες το εικοσιτετράωρο, σε οποιοδήποτε σημείο του πλανήτη, χωρίς να είναι υποχρεωμένοι να σέβονται την παραμικρή νομική διαδικασία ούτε να υπόκεινται σε προηγούμενο έλεγχο, δεσμεύοντας κεφάλαια που δεν τους ανήκουν και από τα οποία δεν ελέγχουν συχνά παρά μόνο ένα απειροελάχιστο ποσοστό. Κυκλοφορούντα κεφάλαια ύψους πάνω από 1.000.000.000.000 δολάρια (αριθμός που αντιπροσωπεύει στο πολλαπλάσιο τα αποθέματα συναλλάγματος οποιασδήποτε χώρας-μέλους του ομίλου των Επτά, για να μη μιλήσουμε για άλλες

μικρότερες χώρες) αλλάζουν χέρια καθημερινά. Η μετατόπιση ενός μέρους αυτών των κεφαλαίων μπορεί να διασώσει ή να καταβαρθρωθεί οποιοδήποτε νόμισμα και, κατά συνέπεια, την πολιτική ενός ολόκληρου κράτους.

Παρόμοια συσσώρευση δύναμης δεν έχει προηγούμενο στην Ιστορία. Δεν είναι συγκεντρωμένη στα χέρια μιας κάποιας εξουσίας ή μιας σκοτεινής δύναμης, εκδηλώνεται όμως με πολυποίκιλες συνωμοσίες από μέρους των συντελεστών της, οι οποίοι ταυτίζονται, σαν να ήταν κάτι φυσικό, τα δικά τους συμφέροντα με τη σωστή διαχείριση των δημοσιονομικών και γενικότερα της οικονομίας μιας χώρας, χωρίς

να έχουν υποστεί καμιά εξέταση και χωρίς να τους έχει αναθέσει κανείς μια τέτοια αποστολή.

Οι δυνάμεις αυτές βρίσκουν αντιμέτωπες κυβερνήσεις και κοινοβούλια εκλεγμένα από τους πολίτες και υποχρεωμένα να δίνουν λόγο, με εξουσίες δυσκίνητες και ασφυκτικά κλεισμένες στα πλοκάμια εθνικών και διεθνών διαδικασιών και ρυθμίσεων και με περιορισμένες δυνατότητες επέμβασης στο χώρο και στο χρόνο.

Οι όροι του παιχνιδιού είναι άνισοι και η έκβασή του προβλέψιμη, αν συνεχιστεί η σημερινή ροή των πραγμάτων. Η αποδυνάμωση των εθνικών κρατών, η μείωση της ικανότητας επέμβασης και

ρύθμισης των κοινωνικών σχέσεων επιφέρει ήδη καταστροφικά αποτελέσματα. Διευρύνει σημαντικά τη ζώνη των κοινωνιών που έχουν πάψει να διέπονται από τους κανόνες ενός κράτους δικαίου. Από τη μια μεριά, το κράτος αδυνατεί όλο και περισσότερο να επωμιστεί τις ευθύνες του σε τομείς που παραδοσιακά του ανήκουν. Από την άλλη, αρνείται να οργανώσει τους νέους τομείς δραστηριότητας ή απλώς αποδεικνύεται ανίκανο να το κάνει.

**Απόσπασμα από το LE MONDE
diplomatique - ελληνική έκδοση
του Manière de voir,
τχ. 3, Αθήνα 1993, σ. 28**

5.1.2. Οικογένεια – ρόλοι, δομή της σύγχρονης οικογένειας

Η οικογένεια δεν αποτελεί μόνο ένα σημαντικό κοινωνικό θεσμό, τον κατεξοχήν «πυρήνα» της κοινωνικοποίησης του ατόμου. Συνιστά ταυτόχρονα και το βασικό πλαίσιο μέσα στο οποίο οργανώνεται η ζωή των ανθρώπων. Η μορφή και οι δραστηριότητες της οικογένειας, οι ρόλοι των μελών της, εξελίσσονται ιστορικά και διαμορφώνονται μέσα από τις ευρύτερες κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές.

Μολονότι η οικογένεια και ο γάμος ανήκουν στο «χώρο» των ανθρώπινων σχέσεων, εντούτοις συνδέονται άμεσα με τη σφαίρα της οικονομίας, της εργασίας και

της κυκλοφορίας των αγαθών.

α) Η παραδοσιακή μορφή της πατριαρχικής οικογένειας αποτέλεσε μια αυτόνομη οικονομική ενότητα. Σ' αυτή τη μορφή της οικογένειας, ο θεσμός του γάμου –που συνιστά συστατικό στοιχείο της οικογένειας–, ενώ αποτελεί τυπικά έναν ιδιωτικό θεσμό, συνδέεται με στοιχεία του δημόσιου χώρου. Αυτό συμβαίνει διότι η οικιακή εργασία –η χωρίς αμοιβή εργασία–, ενώ θεωρείται ιδιωτική δραστηριότητα, συντελεί άμεσα στην κοινωνική αναπαραγωγή των μελών της οικογένειας, έχει δηλαδή δημόσιο χαρακτήρα.

Παράλληλα, η ένταξη του ατόμου στην αγορά εργασίας προσδιορίζει και τη θέση –αλλά και το ρόλο του– μέσα στην οικογένεια.

Στην παραδοσιακή μορφή οικογένειας αντιστοιχούσε μια σταθερή και συγκεκριμένη δομή: Ο πατέρας –εργαζόμενος μισθωτός ή ελεύθερος επαγγελματίας–, η μητέρα –που είχε ως κύριο ρόλο την οικιακή απασχόληση– και τα παιδιά. Σ’ αυτό τον τύπο οικογένειας αναφέρονται τα

μέτρα κοινωνικής πολιτικής (πρόνοια, υγεία, στέγαση, δημογραφική πολιτική) αλλά και οικονομικής πολιτικής (επιδόματα, κριτήρια φορολόγησης).

β) Αυτή η μορφή οικογένειας στη σύγχρονη εποχή συνοδεύεται από νέα φαινόμενα. Η αύξηση των διαζυγίων, η άσκηση βίας μέσα στην οικογένεια, η νεανική εγκληματικότητα, η εξάπλωση της χρήσης των ναρκωτικών αποτελούν εκφράσεις ενός ευρύτερου φαινομένου που αποκαλείται «κρίση του θεσμού της οικογένειας».

Η αύξηση των διαζυγίων συνδέεται με μια νέα αντιμετώπιση του θεσμού του γάμου ως υπόθεσης προσωπικής και ατομικής και όχι ως οικογενειακής. Μεταβαίνουμε δηλαδή από τις αξίες της πίστης

και της αρετής, που αποτέλεσαν τα στοιχεία ενότητας της οικογένειας, στη διεκδίκηση των ατομικών δικαιωμάτων κάθε μέλους και, τελικά, σε επιλογές διάλυσης του θεσμού.

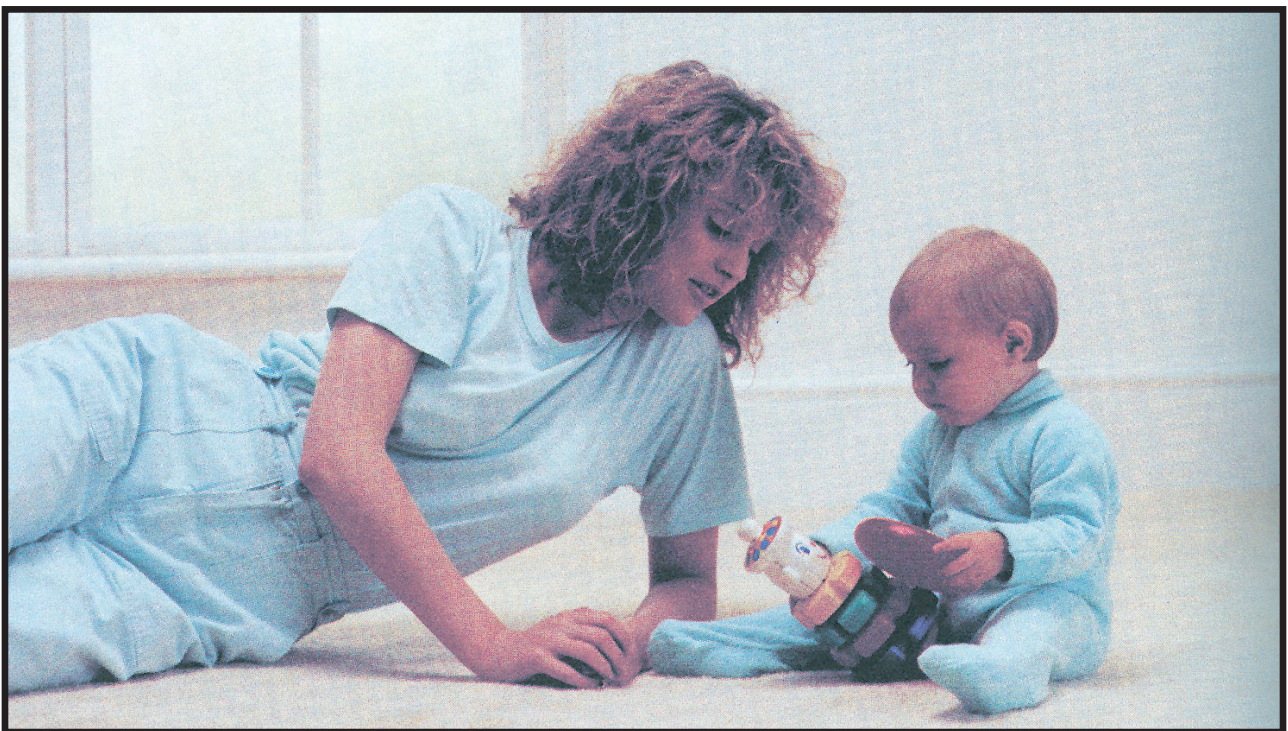
Στο σύνολό τους οι γάμοι δε μειώνονται, παρόλο που αυξάνεται ο αριθμός των διαζυγίων, γιατί το μεγαλύτερο ποσοστό των διαζευγμένων ξαναπαντρεύεται. Προκύπτουν μ' αυτό τον τρόπο νέοι τύποι παράπλευρων οικογενειακών σχημάτων. Ο νέος τύπος οικογένειας –στην περίπτωση που ο ένας ή και οι δύο σύζυγοι έχουν παιδιά από προηγούμενο γάμο– χαρακτηρίζεται ως ατελής, αφού δεν υπάρχουν τα σαφή όρια της οικογένειας και δεν προσδιορίζονται οι συγκεκριμένοι οικογενειακοί ρόλοι.

**Παράλληλα με τους τύπους αυ-
τούς, αυξάνονται οι περιπτώσεις
ελεύθερης συμβίωσης και εκείνες
των μονογονεϊκών οικογενειών με
αρχηγό –κατά κανόνα– την άγαμη
μητέρα.**

**Η κοινωνικοποίηση του αγοριού
εξακολουθεί να κινείται στο πρότυ-
πο του «αρχηγού», του «προμηθευ-
τή» της οικογένειας, που αναλαμβάνει
τον εκτελεστικό ρόλο.**

**Η κοινωνικοποίηση όμως του
κοριτσιού απομακρύνεται από το
παραδοσιακό πρότυπο της νοικο-
κυράς και συνδέεται με την ένταξη
του στο πλαίσιο της εργασίας, των
σπουδών, της επαγγελματικής στα-
διοδρομίας. Συνεπώς, δημιουργεί-
ται ένα νέο πλαίσιο ρόλων για τα
δύο φύλα, που συναρτάται με τις**

ατομικές ικανότητες του καθενός και την επαγγελματική του ενασχόληση. Το νέο αυτό πλαίσιο χαρακτηρίζεται από μια ρευστότητα που αφορά τόσο τους ρόλους όσο και τις σχέσεις που διαμορφώνονται στο εσωτερικό της οικογένειας.

γ) Η αύξηση της μέσης διάρκειας ζωής έχει επιμηκύνει τη διάρκεια της μεταγονεϊκής περιόδου, κατά

την οποία τα παιδιά έχουν αποκτήσει δική τους οικογένεια και δικά τους παιδιά. Αυτό δημιουργεί πρόσθετα προβλήματα συντήρησης και περίθαλψης των ηλικιωμένων ατόμων.

Ενώ στην παραδοσιακή κοινωνία η οικογένεια, διαδραματίζοντας ένα σύνθετο και αυτόνομο ρόλο, μπορούσε να καλύπτει τις ανάγκες των μελών της από τη γέννηση ως το θάνατό τους, σήμερα κοινωνικοί θεσμοί αλλά και φορείς ιδιωτικής πρωτοβουλίας καλούνται να καλύψουν ένα μεγάλο τμήμα των αναγκών αυτών (π.χ. παιδικοί σταθμοί, ΚΑΠΗ για τους ηλικιωμένους κτλ.).

Οι σύγχρονες οικογένειες οδηγούνται αναγκαστικά σε τομείς υπηρεσιών «εκτός οικογένειας»

(εκπαίδευση, εργασία, περίθαλψη, σύνταξη) και οι ρυθμοί ζωής αλλά και οι λειτουργίες της οικογένειας εξαρτώνται από τις οικονομικές της δυνατότητες να προσφεύγει στις υπηρεσίες αυτές.

Συνακόλουθα, η μεταβιομηχανική κοινωνία προϋποθέτει έναν τύπο «μεταβιομηχανικής» οικογένειας, και ο τύπος της οικογένειας (χυτής προϋποθέτει ένα νέο πολύπλευρο τύπο παροχής κοινωνικών υπηρεσιών, δηλαδή έναν τύπο μεταβιομηχανικού κοινωνικού κράτους.

Στις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, ο κύκλος ζωής της οικογένειας διασφαλιζόταν ικανοποιητικά από το κοινωνικό κράτος. Τόσο στα πρώτα όσο και στα τελευταία χρόνια του κύκλου ζωής των αν-

θρώπων, μια σειρά από κοινωνικές πολιτικές παρείχε ασφάλεια στα άτομα (εκπαίδευση, γονικές παροχές, υγεία, ασφάλιση, σύνταξη). Στο ενδιαμέσο χρονικό διάστημα, οι υψηλοί ρυθμοί απασχόλησης αλλά και οι κοινωνικές παροχές –που ενίσχυαν τον οικογενειακό προϋπολογισμό πέρα από την αμοιβή της μισθωτής εργασίας του πατέρα– και αποτελούσαν τον λεγόμενο κοινωνικό μισθό διατηρούσαν τη συνοχή της οικογένειας απέναντι στο οικονομικό της περιβάλλον.

δ) Στη σύγχρονη περίοδο, η αποδυνάμωση των κοινωνικών παροχών έχει ως συνέπεια την περικοπή των δαπανών που διασφάλιζαν το άτομο τόσο στην αρχή όσο και στο τέλος της ζωής του. Κυρίως όμως η

αβεβαιότητα κυριαρχεί στη διάρκεια της οικονομικά ενεργού περιόδου της ζωής των ανθρώπων. Η απώλεια της εργασίας, η μερική απασχόληση, το φάσμα της ανεργίας δημιουργούν μια κατάσταση αβεβαιότητας και αστάθειας που έχει άμεσες συνέπειες στη συνοχή και στις λειτουργίες της οικογένειας.

Από την άλλη πλευρά νέα προβλήματα, που παίρνουν τη μορφή κοινωνικής μάστιγας, όπως τα ναρκωτικά και το έιτς (AIDS), απειλούν τη σύγχρονη οικογένεια ανεξάρτητα από την κοινωνικοοικονομική της θέση.

Όλες αυτές οι συνθήκες οδηγούν στην ελάττωση του μεγέθους της οικογενειακής μονάδας και στον περιορισμό των γεννήσεων. Στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι χαρακτηριστικό ότι η γονιμότητα, που βρισκόταν το 1960 στο επίπεδο των 2,63 παιδιών ανά γυναίκα, στις αρχές της δεκαετίας του 1990 προσεγγίζει την αναλογία 1,50 παιδιά ανά γυναίκα.

Στην Ελλάδα οι εξελίξεις αυτές ακολούθησαν ακόμη πιο γρήγορους

ρυθμούς. Ενώ το 1981 η γονιμότητα στην Ελλάδα ήταν 2,21, δηλαδή πάνω από το όριο αναπαραγωγής, στις αρχές της δεκαετίας του 1990 πέφτει κάτω από το 1,50, δηλαδή κάτω από το μέσο όριο των ευρωπαϊκών χωρών. Ταυτόχρονα η διαφορά ανάμεσα στις γεννήσεις και (πους θανάτους μειώθηκε δραστικά, με συνέπεια τη στασιμότητα του συνολικού πληθυσμού της χώρας αλλά και την πληθυσμιακή γήρανση. Σήμερα η εξέλιξη αυτή που αφορά το δημογραφικό πρόβλημα της χώρας μας αποτελεί ένα κρίσιμο εθνικό πρόβλημα που απαιτεί πολύπλευρη αντιμετώπιση.

Οικογενειακά σχήματα και ανα- παραγωγή οικογενειακών προ- τύπων

Σημαντική είναι η διάκριση ανάμε-
σα στο νοικοκυριό και στην οικογένε-
νεια και η προσέγγιση της οικογένε-
νειας ως ιδεολογικής κατασκευής,

ιδιαίτερα μέσα από το πρίσμα της κοινωνικής αναπαραγωγής.

Το νοικοκυριό έχει μια κοινωνική-υλική βάση, ενώ η οικογένεια αποτελεί μια κοινωνική-ιδεολογική κατασκευή. Το νοικοκυριό αποτελεί ένα σύστημα συγκατοικούντων οικιακών ομάδων, μια υλική μονάδα, στο πλαίσιο της οποίας τα άτομα οργανώνουν την κατανομή των πόρων και τη διεκπεραίωση ορισμένων δραστηριοτήτων, και συνάπτουν σχέσεις παραγωγικής, αναπαραγωγικής και καταναλωτικής φύσης, αποτελώντας έτσι και μέρος των ευρύτερων αυτών διαδικασιών στο επίπεδο του κοινωνικού συνόλου. Διαφοροποιούνται ταξικά

και, σύμφωνα με το πλέγμα δραστηριοτήτων τους που αφορούν την ίδια τους τη συγκρότηση και την αναπαραγωγή (για παράδειγμα, κανόνες κληρονομιάς, μορφές απασχόλησης, μετανάστευσης, κτλ.), συμβάλλουν στην ευρύτερη αναπαραγωγή της κοινωνίας σύμφωνα με τις παραμέτρους τάξη, φύλο και φυλή.

Η οικογένεια είναι πολύ πιο δύσκολο να οριστεί. Δύο τουλάχιστον κριτήρια έχουν επικρατήσει σε μεγάλο βαθμό: το βιολογικό, βασισμένο στις συγγενικές σχέσεις ορισμένων μελών του νοικοκυριού, και ο ιδεολογικός/κανονιστικός της χαρακτήρας.

Ενδιαφέρουσα είναι η άποψη ότι τα άτομα γίνονται μέλη ενός νοικοκυριού μέσα από την οικογενειακή μορφή σχέσεων, όχι γιατί αυτή είναι η μόνη πιθανή μορφή, αλλά γιατί αυτή είναι η κυρίαρχη μορφή, ευρέως αποδεκτή και επιθυμητή. Τονίζεται δηλαδή ότι τα άτομα εισέρχονται σε σχέσεις παραγωγής, αναπαραγωγής και κατανάλωσης στα πλαίσια του νοικοκυριού με την οικογενειακή μορφή ως κύριο μέσο, αντανακλώντας συγχρόνως και αποκρύπτοντας τη ρεαλιστική πραγματικότητα της δημιουργίας και στήριξης του νοικοκυριού.

Η σημασία της οικογένειας προβάλλεται με ιδιαίτερη ένταση σε

καιρό κρίσης και αναδιάρθρωσης του συστήματος της κοινωνικής πολιτικής. Εκτιμάται η συμβολή της στην κάλυψη αναγκών και στην άσκηση φροντίδας, ενώ προτείνονται μέτρα στήριξης της οικογένειας σε αυτό της το ρόλο, σαν αντιστάθμισμα στις περικοπές των δαπανών και στη συρρίκνωση των κοινωνικών υπηρεσιών του δημόσιου φορέα. Τα βιώματα γραφειοκρατικής ισοπέδωσης και ταλαιπωρίας επισημαίνονται πολύ περισσότερο από τις ευεργετικές πλευρές των κρατικών ρυθμίσεων, ενώ τονίζεται και πάλι η βασική αντίθεση ανάμεσα στις απρόσωπες, ψυχρές και γραφειοκρατικές

διαδικασίες του κρατικού μηχανισμού και στη ζεστασιά, στην προσωπική σχέση και ιδιαιτερότητα η οποία θεωρείται ότι χαρακτηρίζει την άσκηση φροντίδας από την οικογένεια και τα συγγενικά πλέγματα.

Απόσπασμα από το κείμενο της Ό. Στασινοπούλου «Οικογένεια, Κράτος, Κοινωνική Πολιτική», στο βιβλίο Διαστάσεις της Κοινωνικής Πολιτικής Σήμερα, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα 1993, σσ. 705–706.

5.1.3. Πολυπολιτισμικότητα– διαπολιτισμικές σχέσεις

Η πολυπολιτισμικότητα είναι ένας σύγχρονος όρος που εκφράζει τη συνύπαρξη και την ελεύθερη επικοινωνία μιας εθνικής–πολιτιστικής κοινότητας με άλλες με τις οποίες συμβιώνει, είτε μέσα στα όρια του εθνικού κράτους είτε στο πλαίσιο ευρύτερων κρατικών ενοτήτων.

Ο πολιτισμός εκφράζει την υπόσταση ενός λαού, το ιστορικό του βάθος, τη συλλογική του ταυτότητα. Αποτελεί το πλαίσιο ομογενοποίησης και ενσωμάτωσης μιας κοινωνίας.

Η συγκρότηση ισχυρών υπερεθνικών οργανισμών, όπως αυτός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα

μεταναστευτικά ρεύματα που κατευθύνονται από τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, της Μέσης Ανατολής, της Αφρικής, τις χώρες της Βαλκανικής, διαμορφώνουν σήμερα ένα νέο τύπο κοινωνίας στον οποίο συνυπάρχουν και συμβιώνουν διαφορετικοί πολιτισμοί και διαφορετικές κοινωνικές ομάδες.

Είναι αυτονόητο ότι η συνύπαρξη αυτή των διαφορετικών πολιτισμών, των μειονοτικών ομάδων, των μεταναστευτικών πληθυσμών απαιτεί το σεβασμό των βασικών υποχρεώσεων που οφείλονται σε ό,τι είναι διαφορετικό, μειοψηφικό, περιθωριακό. Είναι αναγκαία η κατοχύρωση ίσων δικαιωμάτων και ελευθεριών απέναντι σε κάθε μορφή διάκρισης.

Η επίδειξη σεβασμού στα δικαιώματα και στην αναγνώριση της προσωπικότητας των άλλων πολιτιστικών κοινοτήτων δε συνδέεται μόνο με το δημοκρατικό χαρακτήρα μιας πολιτείας. Ταυτόχρονα ο ίδιος ο εθνικός πολιτισμός ισχυροποιεί και τη δική του ταυτότητα μέσα από την κατανόηση και την αναγνώριση των άλλων πολιτιστικών ταυτοτήτων.

Η έννοια της πολυπολιτισμικότητας αναφέρεται σ' έναν πολιτισμό που σέβεται τις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες και δεν επιχειρεί να τις ενσωματώσει σ' ένα ενιαίο εθνικό/πολιτισμικό πλαίσιο. Παράλληλα όμως η έννοια αυτή προϋποθέτει – και αναφέρεται σε – έναν οικουμενικό πολιτικό πολιτισμό που χαρακτηρίζεται από τον αμοιβαίο σεβασμό

των δικαιωμάτων των πολιτών.

Η ελευθερία και η ισότητα των πολιτών, που αναγνωρίζουν τα σύγχρονα συντάγματα, αναφέρονται στα κοινά γνωρίσματα των ατόμων, γνωρίσματα που είναι καθολικά και δεν επηρεάζονται από τις επιμέρους πολιτισμικές ταυτότητες.

**Μια δημοκρατική πολιτεία κα-
τευθύνεται, συνεπώς, στο να απο-
δώσει στα μέλη των μειονοτικών
πολιτισμικών ομάδων «ίσα δικαιώ-
ματα συνύπαρξης» με την πλειοψη-
φούσα πολιτισμική ομάδα. Η κατο-
χύρωση του εισοδήματος από την
εργασία, η ιατρική περίθαλψη, η εκ-
παίδευση, η θρησκευτική ελευθερία,
η ελευθερία συνείδησης και έκφρα-
σης, αποτελούν βασικά δικαιώματα
ανεξάρτητα από φυλή, θρησκεία,
έθνος, καταγωγή, φύλο, κτλ.**

**Συνεπώς, ο ρόλος του κράτους
είναι διπλός. Από τη μια πλευρά
επιδεικνύει ουδετερότητα ως προς
ορισμένους τομείς όπως οι θρη-
σκευτικές αντιλήψεις, οι παραδό-
σεις και τα έθιμα των μειονοτικών
εθνοτικών ομάδων. Από την άλλη**

πλευρά όμως, όταν προκύπτει ανάγκη να υποστηριχθούν βασικά ανθρώπινα και κοινωνικά δικαιώματα των μειονοτήτων, τότε απαιτείται η παρέμβαση του εθνικού κράτους για την κατοχύρωση των δικαιωμάτων αυτών.

Ασφαλώς η ομαλή ένταξη των μειονοτικών ομάδων, των μεταναστευτικών ρευμάτων και των εθνικών ή των θρησκευτικών μειονοτήτων αποτελεί για τα σύγχρονα κράτη ένα πολυσύνθετο πρόβλημα, ιδιαίτερα μάλιστα σε μια ιστορική περίοδο όπου αυξάνεται η ανεργία και οξύνεται η οικονομική κρίση τόσο στις περιφερειακές οικονομίες όσο και σε οικονομίες αναπτυσσόμενων κρατών.

Στα έθνη-κράτη, η εξουσία στηρίζεται στο έθνος που έχει την πλειοψηφία, το οποίο χρησιμοποιεί το κράτος για τους δικούς του σκοπούς. Αυτό δεν αποτελεί αναγκαίο εμπόδιο στην ανάπτυξη αμοιβαιότητας ανάμεσα στα άτομα - στην πραγματικότητα, η αμοιβαιότητα είναι πιθανό να ανθήσει σε φιλελεύθερα δημοκρατικά κράτη. Ωστόσο οι μειονοτικές ομάδες είναι άνισες λόγω του αριθμού τους και θα παραμερίζονται δημοκρατικά στα περισσότερα θέματα λόγω της δημόσιας ζωής. Η πλειονότητα ανέχεται την πολιτισμική διαφορά με τον ίδιο τρόπο που η κυβέρνηση ανέχεται την αντιπολίτευση - με το

να καθιερώσει ένα καθεστώς πολιτικών δικαιωμάτων και πολιτικών ελευθεριών και έναν ανεξάρτητο δικαστικό κλάδο που εγγυάται την αποτελεσματικότητα αυτού του καθεστώτος. Οι μειονοτικές ομάδες τότε οργανώνονται, συγκεντρώνονται, μαζεύουν χρήματα, παρέχουν υπηρεσίες στα μέλη τους και εκδίδουν περιοδικά και βιβλία. Διατηρούν όποιους θεσμούς μπορούν να στηρίξουν οικονομικά και πιστεύουν ότι χρειάζονται. Όσο πιο ισχυρή είναι η εσωτερική τους ζωή και όσο πιο διαφοροποιημένη είναι η κουλτούρα τους απ' αυτή της πλειονότητας, τόσο μικρότερη είναι η πιθανότητα να

αισθάνονται πικρία για την απουσία της αντιπροσώπευσης των δικών τους πεποιθήσεων και πρακτικών από τη δημόσια σφαίρα. Ατομικά, γρήγορα θα υιοθετήσουν τις πεποιθήσεις και τις πρακτικές της πλειονότητας, τουλάχιστον δημόσια, και συχνά ιδιωτικά, επίσης. Οι ενδιάμεσες θέσεις είναι που γεννούν ένταση και οδηγούν σε μόνιμες αψιμαχίες επί του συμβολισμού του δημόσιου βίου.

Απόσπασμα από το βιβλίο του Μ. Ουόλζερ Περί Ανεκτικότητας, Εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα 1998, σσ. 106–107

5.1.4. Παγκοσμιοποίηση

Όλες αυτές οι σημαντικές αλλαγές εντάσσονται – πολλές φορές με απλουστευτικό τρόπο– στον όρο «παγκοσμιοποίηση». Μ' αυτό τον τρόπο η έννοια της «παγκοσμιοποίησης» χρησιμοποιείται στο καθημερινό μας λεξιλόγιο ως ερμηνευτικό πλαίσιο των κάθε είδους οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών ή πολιτισμικών φαινομένων.

Πρόκειται για μια λέξη–σύμβολο που εκφράζει μια αποφασιστική και μη αναστρέψιμη καμπή στην ανθρώπινη ιστορία; Ή μήπως για ένα νέο «μύθο» που δεν επιτρέπει την αμφισβήτηση και την κριτική στον τρόπο που ερμηνεύει τη σύγχρονη πραγματικότητα;

Για να αποφύγουμε τη σύγχυση που προκαλεί η κατάχρηση του όρου «παγκοσμιοποίηση», είναι ανάγκη να προσεγγίσουμε συστηματικά το σύνολο των σημαντικών αλλαγών που διαμορφώνονται στα πεδία της οικονομίας, της πολιτικής εξουσίας, των κοινωνικών σχέσεων, του πολιτισμού.

Τα κυρία χαρακτηριστικά των αλλαγών αυτών είναι τα ακόλουθα:

α) Οι ριζικές τεχνολογικές αλλαγές, που εξελίσσονται διαρκώς και διαμορφώνουν ένα νέο τεχνικό και οικονομικό πρότυπο που στηρίζεται στη γνώση, στην πληροφόρηση, στη μικροηλεκτρονική, στην καινοτομία. Οι εξελίξεις αυτές επηρεάζουν σημαντικά τη μορφή οργάνωσης της σύγχρονης κοινωνίας

διαμορφώνοντας ιστορικά τον τύπο της «κοινωνίας της πληροφορίας».

Η τεχνολογική ανάπτυξη και ο ανταγωνισμός, που έχει στόχο την κυριαρχία πάνω στις τεχνολογικές εξελίξεις, διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην οικονομική και πολιτική ισχύ του σύγχρονου κράτους-έθνους.

β) Η πλήρης απελευθέρωση που ισχύει για την κίνηση των κεφαλαίων σε παγκόσμια κλίμακα μέσω των μεγάλων πολυεθνικών επιχειρήσεων. Ο έλεγχος που μπορεί να ασκηθεί από τα κράτη προέλευσης στις επιχειρήσεις αυτές έχει γίνει πλέον σχετικός.

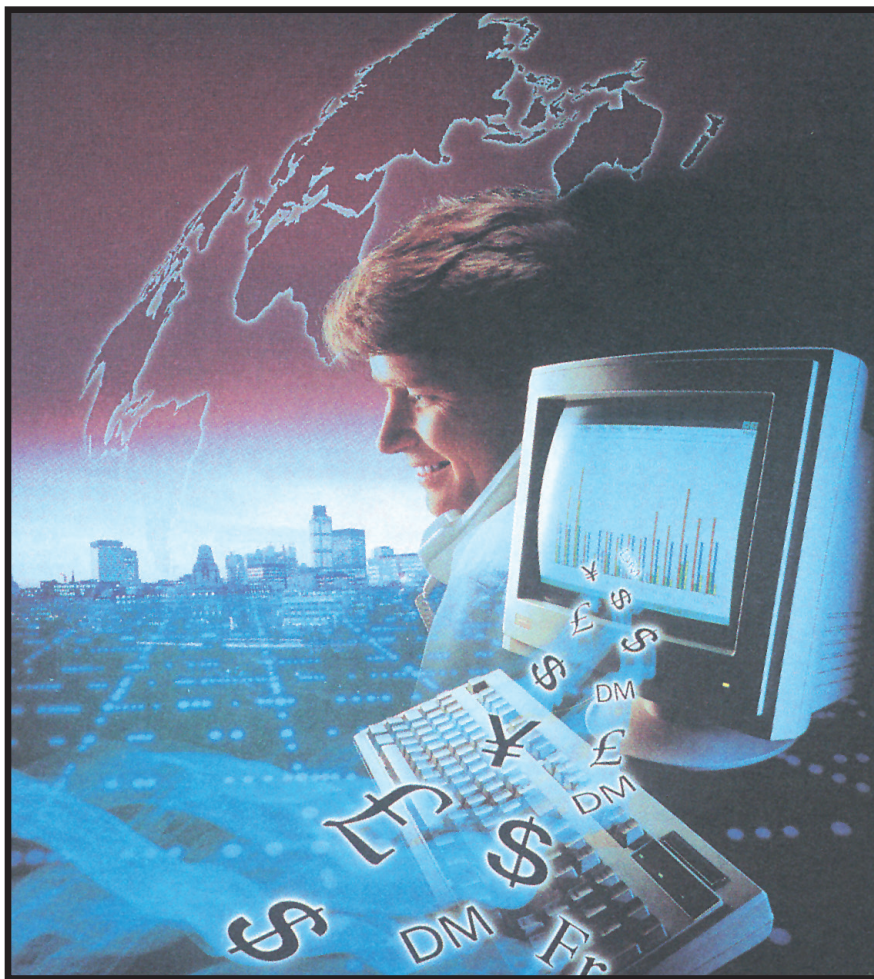
γ) Η κυρίαρχη θέση που καταλαμβάνει σήμερα το χρηματοπιστωτικό σύστημα στην παγκόσμια οικονομία. Μέσω των χρηματιστηρίων και των διεθνών τραπεζών διακινούνται σε καθημερινή βάση τεράστια ποσά, που αντιστοιχούν στον εθνικό προϋπολογισμό ενός ισχυρού οικονομικά κράτους, όπως, για παράδειγμα, η Γαλλία.

δ) Λόγω των οικονομικών δραστηριοτήτων που προαναφέρθηκαν, η

απελευθέρωση αγορών, προϊόντων και υπηρεσιών οι οποίες λειτουργούσαν μέχρι τώρα σε εθνικό πλαίσιο, όπως οι τηλεπικοινωνίες, οι μεταφορές, οι τουριστικές υπηρεσίες, οι ασφάλειες, ο αγροτικός τομέας.

ε) Η διαμόρφωση παγκόσμιων δικτύων επικοινωνίας, πληροφόρησης, ενημέρωσης, τα οποία επιτρέπουν την άμεση πρόσβαση στη γνώση και στην πληροφορία. Μηδενίζονται κατ' αυτό τον τρόπο οι γεωγραφικές και οι χρονικές αποστάσεις, όμως ταυτόχρονα ο σύγχρονος πολίτης υφίσταται έναν καταίγισμό πληροφοριών που δυσκολεύεται να τις επεξεργαστεί. Τα μέσα μαζικής επικοινωνίας αποτελούν νέες κυρίαρχες εξουσίες στη σύγχρονη κοινωνία.

στ) Η τεράστια πίεση που ασκείται πάνω στους μισθούς και στα κοινωνικά δικαιώματα των εργαζομένων στις ανεπτυγμένες χώρες, λόγω της ελεύθερης μετακίνησης των κεφαλαίων σε παγκόσμια κλίμακα, σε συνδυασμό με το σκληρό ανταγωνισμό που αναπτύσσεται στον τομέα της τεχνολογίας και της τεχνογνωσίας.

Η παγκόσμια–πολυεθνική επιχείρηση επιδιώκει την αύξηση των κερδών της διαμοιράζοντας τις δραστηριότητές της σε διάφορες χώρες όπου η αμοιβή της εργασίας είναι χαμηλή και τα κοινωνικά δικαιώματα περιορισμένα.

Οι ταχύτατες ροές κεφαλαίων, τα δίκτυα των μέσων επικοινωνίας, η αποδιοργάνωση των παραδοσιακών μορφών παραγωγής προϊόντων και των σχέσεων εργασίας δεν έχουν μόνο σημαντικές επιπτώσεις στο «εσωτερικό» των αναπτυσσόμενων χωρών. Παράλληλα, διαμορφώνουν μια νέα παγκόσμια «γεωγραφία» για τα έθνη και τους λαούς, προσδιορίζοντας, από τη μια πλευρά, τις περιοχές του πλούτου και της ανάπτυξης και, από την άλλη, τις

«ζώνες» του αποκλεισμού, της περιθωριοποίησης, της φτώχειας.

Κοινωνικές ομάδες που διαφοροποιούνται στο εσωτερικό ενός συγκεκριμένου κράτους–έθνους διαμορφώνονται σε τμήματα ενός παγκόσμιου οικονομικού–τεχνολογικού «χώρου», ενώ ταυτόχρονα άλλες κοινωνικές ομάδες περιθωριοποιούνται ή αποσυντίθενται.

Παρατηρούμε, συνεπώς, δύο παράλληλες και ταυτόχρονα αντίθετες κινήσεις: Ο κατακερματισμός των κοινωνικών σχέσεων και των παραδοσιακών κοινωνικών δομών στο εθνικό επίπεδο συνοδεύεται από μια παράπλευρη διαδικασία επανασύνδεσής τους σε υπερεθνικό επίπεδο.

Η σύνδεση αυτή επιτυγχάνεται μέσα από τα οικονομικά, τεχνολογικά

και επικοινωνιακά δίκτυα που διαμορφώνονται σε παγκόσμιο επίπεδο.

Μεγάλες «περιοχές» του πλανήτη μας ενσωματώνονται σ' αυτά τα παγκόσμια δίκτυα μέσα από διαδικασίες οικονομικών και κοινωνικών κρίσεων (χώρες του πρώην Ανατολικού Συνασπισμού, Άπω Ανατολή, Λατινική Αμερική). Παράλληλα, περιθωριοποιούνται και αποκλείονται πολυάριθμες κοινωνικές ομάδες, χώρες, ακόμη και ολόκληρες περιοχές του πλανήτη μας (Αφρική).

Η δεκαετία του '70 γνώρισε την επέκταση των πολυεθνικών επιχειρήσεων, που έμοιαζαν με χταπόδια με τεράστια πλοκάμια, εξαρτώμενα όμως από το ίδιο συγκεκριμένο γεωγραφικό κέντρο, όπου χαρασσόταν η στρατηγική και απ' όπου ξεκινούσαν τα ρεύματα. Η σημερινή παγκόσμια επιχείρηση δεν έχει πλέον κέντρο. Στην ουσία δεν είναι τίποτ' άλλο από ένα δίκτυο διαφορετικών συμπληρωματικών στοιχείων, διασκορπισμένων σ όλη την επιφάνεια του πλανήτη, τα οποία αλληλοδιαρθρώνονται σύμφωνα μ' ένα γνήσιο οικονομικό ορθολογισμό, υπακούοντας μόνο σε δύο λέξεις κλειδιά: «αποδοτικότητα» και

«παραγωγικότητα». Κατ' αυτό τον τρόπο, μια γαλλική επιχείρηση μπορεί να δανείζεται από την Ελβετία, να ιδρύει κέντρα ερευνών στη Γερμανία, να αγοράζει μηχανές στη Νότια Κορέα, να εγκαθιστά τα εργοστάσιά της στην Κίνα, να επεξεργάζεται την εκστρατεία μάρκετινγκ και διαφήμισής της στην Ιταλία, να πουλάει στις Ηνωμένες Πολιτείες και να διαθέτει εταιρείες μικτών κεφαλαίων στην Πολωνία, στο Μαρόκο και στο Μεξικό.

Δε διαλύεται έτσι μόνο η εθνικότητα της επιχείρησης σ' αυτό τον τρελό διασκορπισμό, αλλά και η ιδιαίτερη προσωπικότητά της. Ο Αμερικανός καθηγητής Ρόμπερτ

Ράιχ, που έγινε υπουργός Εργασίας στην κυβέρνηση Κλίντον, μιλάει για την περίπτωση της ιαπωνικής εταιρείας Μάζντα, η οποία από το 1991 «παράγει το μοντέλο Ford Probe στο εργοστάσιο Μάζντα του Φλατ Ροκ, στο Μίσιγκαν. Ορισμένα από αυτά τα αυτοκίνητα εξάγονται στην Ιαπωνία και πωλούνται από τη φίρμα Φορντ. Ένα φορτηγάκι Μάζντα κατασκευάζεται στο εργοστάσιο Φορντ της Λούισβιλ του Κεντάκι και στη συνέχεια πωλείται στα καταστήματα Μάζντα των Ηνωμένων Πολιτειών. Η Νισάν, εν τω μεταξύ, σχεδιάζει ένα νέο ελαφρό φορτηγό στο Σαν Ντιέγκο της Καλιφόρνια. Τα φορτηγά

συναρμολογούνται σε ένα εργοστάσιο της Φορντ στο Οχάιο, με τα εξαρτήματα που κατασκεύασε η Νισάν στο εργοστάσιο της του Τενεσσή, τα οποία στη συνέχεια εμπορεύονται η Φορντ και η Νισάν στις Ηνωμένες Πολιτείες και στην Ιαπωνία». Και ο Ρόμπερτ Ράιχ αναρωτιέται: «Ποια είναι επιτέλους η Φορντ; Ποια η Νισάν; Ποια η Μάζντα;»

Βορράς–Νότος: μια παγκόσμια πολιτική προτεραιότητα

Η παγκοσμιοποίηση δε μείωσε, αλλά, αντίθετα, μεγάλωσε το χάσμα ανάμεσα στο Βορρά και στο Νότο. Ωστόσο η πανταχού παρουσία του συστήματος οδήγησε σε ένα σύνολο αλληλεξαρτώμενων διαπλοκών μεταξύ ενός Βορρά και ενός Νότου οι οποίοι καλύπτουν πλέον όλη την επιφάνεια του πλανήτη. Οι αναπτυγμένες κοινωνίες έχουν κι αυτές ένα Νότο στο εσωτερικό τους, τους μετανάστες, ενώ οι λεγόμενες αναπτυσσόμενες χώρες δέχονται το δικό τους Βορρά από το εξωτερικό (τους τοπικούς κερδοσκόπους

που επωφελούνται από την παγκοσμιοποίηση).

Ο κίνδυνος είναι υπαρκτός. Ένα νέο «τείχος του Βερολίνου» οικοδομείται ανάμεσα στο Βορρά και στο Νότο. Τα όριά του διακρίνονται ολοένα και καθαρότερα στη Μεσόγειο, κατά μήκος του Ρίο Γκράντε, στη θάλασσα της Νότιας Κίνας. Η Δύση όμως μακροπρόθεσμα δεν έχει ούτε μία πιθανότητα να αποκλείσει τις άπορες μάζες του Νότου από τον προνομιούχο χώρο της.

Η παγκοσμιοποίηση θέτει προβλήματα καθοριστικά, ιδιαίτερα στο όραμα της ενωμένης Ευρώπης, όπως τουλάχιστον προβάλλεται από

το 1992 και μετά. Θα συνεχίσει η Ευρώπη να δίνει προτεραιότητα στις σχέσεις της με τους δύο άλλους πόλους του Βορρά (Ιαπωνία και Ηνωμένες Πολιτείες), σε θέματα αλληλεγγύης συμφερόντων και συνάμα ανταγωνιστικότητας; Ή θα συνεχίσει να δίνει προτεραιότητα στο Νότο και στην τερατώδη εξαθλίωση του, απειλή και σκάνδαλο ταυτόχρονα; Πώς μπορούμε να περάσουμε από ένα σχέδιο κοινωνίας «βορείου τύπου» α ένα σχέδιο κοινωνίας λειτουργικότερης για το σύνολο της ανθρωπότητας; Με ποιο τρόπο θα μπορέσουμε να δώσουμε προτεραιότητα στις προόδους που αφορούν το σύνολο της

κοινωνίας (για παράδειγμα, πόσιμο νερό για όλους), απέναντι σ' εκείνες που αφορούν μόνο το άτομο (για παράδειγμα, ένα αυτοκίνητο για τον καθένα); Ούτε και σ' αυτό το σημείο μπορούμε να επαναπαυτούμε στις αυτόματες δυνάμεις της αγοράς - δεν μπορούμε να εμπιστευτούμε μια ψευδαίσθηση, το δήθεν φαινόμενο της «διάχυσης» (trickle down), σύμφωνα με το οποίο οι πρόοδοι του Βορρά στον οικονομικό, τεχνικό ή πολιτικό τομέα εξαπλώνονται φυσιολογικά στο Νότο. Το αντίθετο: φαίνεται μάλλον ότι η πώληση Βορρά-Νότου είναι φαινόμενο «φυσιολογικό» και ότι, για

να εμποδιστεί το χάσμα που δημιουργείται, μόνο πρωτοβουλίες πολιτικού χαρακτήρα σε παγκόσμιο επίπεδο μπορούν να ευοδωθούν.

Ignacio Ramonet, «Παγκοσμιοποίηση και Περιθωριοποιήσεις», στο LE MONDE diplomatique, ελληνική έκδοση του Manière de voir, τχ. 3 Αθήνα 1993, σ. 6.

5.2. ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΚΑΤΑΚΕΡΜΑΤΙΣΜΟΥ ΠΟΥ ΑΠΑΙΤΟΥΝ ΣΥΝΘΕΤΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

5.2.1. Κοινωνικός αποκλεισμός

Το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού αποτελεί την τελευταία δεκαετία του 20ού αιώνα ένα κρίσιμο πρόβλημα, που παίρνει τη θέση της έννοιας της «φτώχειας» η οποία κυριάρχησε σε πολλές χώρες ήδη από τον περασμένο αιώνα. Αν όμως το πρόβλημα της φτώχειας αντιμετωπίστηκε μέχρι σήμερα ως θέμα που αφορούσε ορισμένες ομάδες του πληθυσμού –τις αποκαλούμενες «νησίδες υστέρησης»–, σήμερα

αποκτά γενικότερο χαρακτήρα. Όχι μόνο γιατί περιλαμβάνει ευρύτερα τμήματα του πληθυσμού, αλλά κυρίως διότι το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού δεν έχει μόνο οικονομικό περιεχόμενο αλλά ταυτόχρονα –και ιδίως– κοινωνικό και πολιτιστικό.

Η διόγκωση της ανεργίας στις αναπτυσσόμενες χώρες της Δύσης (20.000.000 είναι οι άνεργοι το 1999 στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης), η φτώχεια και η ανέχεια, που χαρακτηρίζουν ευρύτερα τμήματα του πληθυσμού, η κατάσταση των αστέγων, η πλημμελής αντιμετώπιση των αναγκών των προσφύγων και των ξένων –ή ακόμη και η ολοκληρωτική απόρριψή τους–, η έξαρση των ρατσιστικών και εθνικιστικών

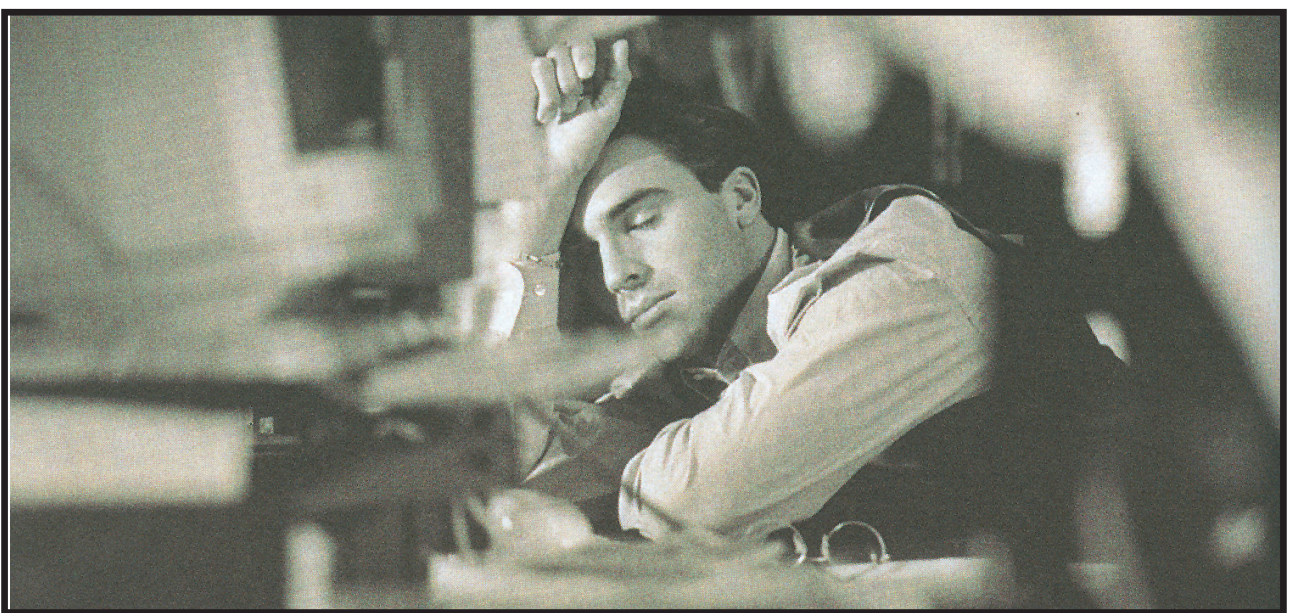
τάσεων, τα τραγικά θύματα των πολεμικών συγκρούσεων στα Βαλκάνια διαμορφώνουν ένα θλιβερό σκηνικό στην είσοδο του 21ου αιώνα. Εδραιώνεται και διευρύνεται μια νέα τάξη απόκληρων στις αναπτυγμένες χώρες που διαφέρει από τις προηγούμενες εποχές και θέτει σε αμφισβήτηση το οικοδόμημα της απόλυτης οικονομικής ευημερίας.

Ο στόχος της πλήρους απασχόλησης, που σημαίνει να έχουν εξασφαλισμένη εργασία όσοι το επιθυμούν, έχει πια εγκαταλειφθεί από τα προγράμματα των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων.

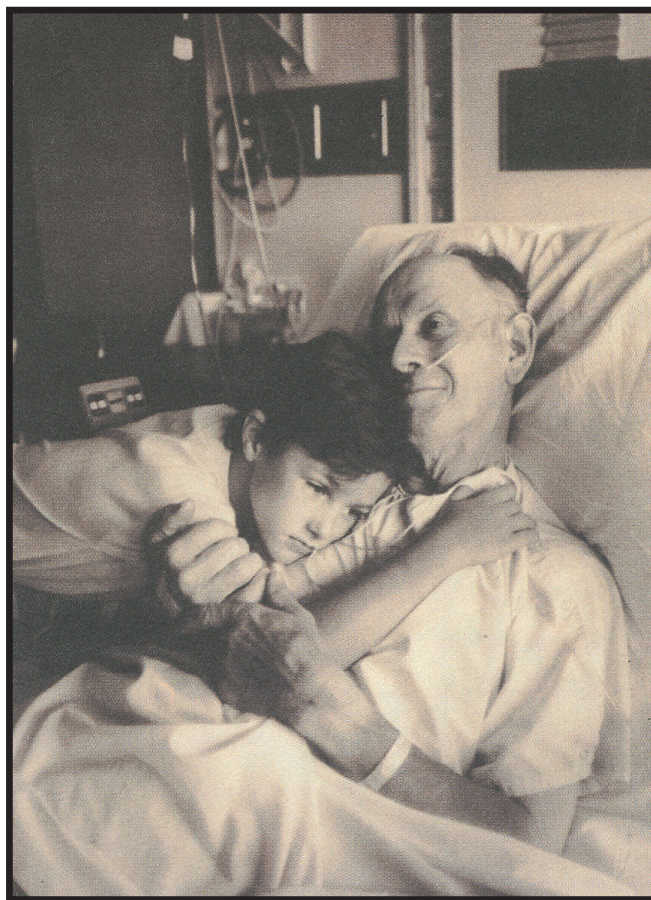
Η «κοινωνία της εργασίας» δίνει τη θέση της στην «κοινωνία της απασχόλησης», όπου υψηλά ποσοστά ανεργίας συνυπάρχουν με τις

μορφές μερικής απασχόλησης, την αμοιβή «με το κομμάτι», τον ορισμένο χρόνο εργασίας.

Η ανεργία –και η κοινωνική περιθωριοποίηση που την ακολουθεί– συνοδεύεται συχνά από παράπλευρα φαινόμενα όπως είναι η επαγγελματική ή η σχολική αποτυχία, οι οικογενειακές εντάσεις και ρήξεις. Αυτά τα φαινόμενα δεν αφορούν μόνο τα χαμηλά οικονομικά στρώματα αλλά επεκτείνονται εντυπωσιακά στα μεσαία κοινωνικά στρώματα.

Η ανάπτυξη της τεχνολογίας και η μετατόπιση από παραδοσιακούς τομείς της οικονομίας (αγροτική παραγωγή, βιομηχανική–εργοστασιακή παραγωγική δομή) στους τομείς των υπηρεσιών, του χρηματοπιστωτικού συστήματος, της πληροφορίας, της επικοινωνίας, διαμορφώνουν ένα νέο «χάρτη» επαγγελματών.

Τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας που χάνουν την εργασία τους είναι πολύ δύσκολο να ασκήσουν ένα νέο επάγγελμα. Σ' αυτά πρέπει να προσθέσουμε τις γυναίκες και τους νέους, που αποτελούν πολίτες «δεύτερης κατηγορίας» για την αγορά εργασίας. Το πλέον σημαντικό όμως πρόβλημα είναι ότι οι θέσεις εργασίας μειώνονται συνεχώς στο σύνολο της οικονομικής δραστηριότητας.

Συνεπώς, ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν μπορεί να προσεγγιστεί αποκλειστικά και μόνο με οικονομικά κριτήρια, όπως, για παράδειγμα, το ανεπαρκές εισόδημα. Εκτός από το βασικό αυτό κριτήριο, ο κοινωνικός αποκλεισμός αφορά και περιλαμβάνει τη στέρηση των

δικαιωμάτων πρόσβασης σε κοινωνικά αγαθά (υγεία, περίθαλψη, ασφάλιση, στέγαση, εκπαίδευση).

Το περιεχόμενο της έννοιας του κοινωνικού αποκλεισμού εκτείνεται πέρα από το πεδίο της οικονομικής ανέχειας και περιλαμβάνει το πολιτικό επίπεδο –δηλαδή την απουσία ή το έλλειμμα κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων–, αλλά και το κοινωνικό και το πολιτισμικό επίπεδο, αφού ο κοινωνικός αποκλεισμός αναφέρεται σε καταστάσεις απομόνωσης, αποξένωσης και περιθωριοποίησης σημαντικών τμημάτων του πληθυσμού. Πρόκειται για ένα πολυδιάστατο φαινόμενο, η ανάλυση, κατανόηση και εξήγηση του οποίου απαιτεί πολύπλευρη επιστημονική προσέγγιση. Οι

οικονομικές αναλύσεις οφείλουν να συνδεθούν με κοινωνιολογικές προσεγγίσεις του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού, αλλά και με εκτιμήσεις των ψυχολογικών επιπτώσεων που υπάρχουν στα άτομα και στις κοινωνικά αποκλειόμενες πληθυσμιακές ομάδες. Παράλληλα, η κατοχύρωση ή μη των πολιτικών, ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων στις ομάδες αυτές αποτελεί βασικό κριτήριο για να αξιολογήσουμε τη σύγχρονη δημοκρατική πολιτεία και τους θεσμούς της και να δώσουμε ένα σύγχρονο περιεχόμενο στην έννοια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Ο βαθμός του πραγματικού αποκλεισμού συνίσταται στην πλήρη ρήξη κοινωνικών δεσμών, και μάλιστα δεσμών που συνδέονται με την απασχόληση, με την οικογένεια και με την κατοικία. Τα άτομα που βρίσκονται στην κατάσταση αυτή χαρακτηρίζονται από την απάθεια, την παντελή έλλειψη ενδιαφέροντος για την κοινωνία που τα περιβάλλει και την αδιαφορία (όχι την άρνηση: την αδιαφορία) για οποιαδήποτε προσπάθεια επανένταξής τους στην κοινωνία αυτή. Είναι αυτοί που δε μετέχουν στα κοινωνικά πράγματα και στη διαμόρφωση της προοπτικής τους, που αδιαφορούν,

που δε διαθέτουν αντοχές, που δεν ελπίζουν σε τίποτα, αλλά φοβούνται τα πάντα.

Αυτή η αδιαφορία, η παραίτηση, είναι χαρακτηριστικό του κοινωνικά αποκλεισμένου. Τα χαρακτηριστικά που συνήθως αναφέρονται σε σχέση με τον αποκλεισμό (η φτώχεια, η ανεργία, η ετερότητα, κτλ.) είναι κοινωνικά χαρακτηριστικά που οδηγούν (ή, καλύτερα, που μπορεί να οδηγήσουν) στον αποκλεισμό. Δεν είναι χαρακτηριστικά των αποκλεισμένων ως αποκλεισμένων. Είναι χαρακτηριστικά εκείνων που κινδυνεύουν να εισέλθουν στη διαδικασία αποκλεισμού, που έχουν αυξημένες πιθανότητες

να βιώσουν κάποιο βαθμό κοινωνικού αποκλεισμού.

Με δεδομένη την καίρια σημασία της ανθεκτικότητας των κοινωνικών σχέσεων ως αναχώματος κατά του αποκλεισμού, έχουν προταθεί τρία μοντέλα κοινωνιών:

1. εκείνο των χωρών του Ευρωπαϊκού Νότου, που χαρακτηρίζονται από τη διατήρηση δομών οι οποίες εξασφαλίζουν κοινωνική συνοχή -χωρών με πληθυσμούς που τους χαρακτηρίζει έντονη θρησκευτικότητα, ισχυρά οικογενειακά και συγγενικά δίκτυα, δυνατότητα ανάπτυξης προσωπικών σχέσεων στο πλαίσιο της κοινότητας και της εργασίας,

2. εκείνο των χωρών του Ευρωπαϊκού Βορρά, που χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη ισχυρών δομών συλλογικής διαμεσολάβησης και, κυρίως, ισχυρό συνδικαλισμό,
3. εκείνο της Μεγάλης Βρετανίας (αλλά και των ΗΠΑ), όπου η νεοφιλελεύθερη πολιτική οδήγησε στην ελαστικότητα της απασχόλησης και στην προσωρινότητα των κοινωνικών σχέσεων - και, όπου, κατά κάποιο τρόπο, το ίδιο το κράτος υποθάλλει τον αποκλεισμό, καθώς αντικαθιστά τα προγράμματα ένταξης της δεκαετίας του 1960 με πολιτικές που στην ουσία αποκλείουν εκείνους

που δεν είναι ενταγμένοι, που δεν εξασφαλίζουν την επιβίωση τους. Οι πολιτικές αυτές εκφράστηκαν με τον όρο «κοινωνία των $\frac{2}{3}$ » (όπου το $\frac{1}{3}$ είναι αποκλεισμένο) - όρος που κυριάρχησε και χρησιμοποιείται εναλλακτικά με τον όρο «κοινωνικός αποκλεισμός», προκαλώντας ακόμη μεγαλύτερη σύγχυση σε μια ήδη συγκεχυμένη κατάσταση.

Λ. Μουσούρου, «Κοινωνικός αποκλεισμός και κοινωνική προστασία» στο βιβλίο Κοινωνικός Αποκλεισμός, η Ελληνική Εμπειρία, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1998, σσ. 71–73.

Κοινωνικός αποκλεισμός και εκπαίδευση

Παιδιά και νέοι που αποκλείονται από την εκπαίδευση στη χώρα μας προέρχονται, σε ποσοστό μεγαλύτερο από 90%, από οικογένειες με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό και επαγγελματικό επίπεδο, ανήκουν δηλαδή σε ομάδες φτωχών. Ενώ αυτό το γεγονός είναι γνωστό, η λεπτομερής χαρτογράφηση του αποκλεισμού τους γίνεται με πολύ αργούς ρυθμούς. Η σχετική αδράνεια που παρατηρείται οφείλεται στο γεγονός ότι «κανονικά» δεν επιτρέπεται να υπάρχει τέτοιο φαινόμενο, άρα

δεν αιτιολογείται και η ύπαρξη χάρτη εκπαιδευτικού αποκλεισμού. Έτσι, επίσημα, ο αποκλεισμός αποσιωπάται και η διαρροή μαθητικού δυναμικού παρουσιάζεται περιορισμένη και αποδίδεται συνήθως στις ιδιαίτερες συμπεριφορές και στα πολιτισμικά χαρακτηριστικά των ομάδων που αποκλείονται ή στην προσωπική συμπεριφορά ορισμένων γονέων.

Τα τελευταία χρόνια φαίνεται να αλλάζει η κατάσταση αυτή - ο αποκλεισμός έχει κινήσει το ενδιαφέρον των μέσων ενημέρωσης και έχει προκαλέσει αντιδράσεις σε μια μερίδα της κοινωνίας, κυρίως γιατί τα παιδιά

που δεν πηγαίνουν σχολείο έχουν γίνει «ορατά». Δηλαδή εμφανίζονται σε μεγάλους αριθμούς σε όλη τη διάρκεια της μέρας και της νύχτας σε όλους τους χώρους κοινωνικής συναναστροφής. Επιπλέον, τα τελευταία χρόνια, ο αποκλεισμός αποτελεί το αντικείμενο μελέτης στο πλαίσιο διάφορων προγραμμάτων, κυρίως επειδή η αντίστοιχη ενασχόληση χρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Όμως, παρ' όλο το ενδιαφέρον που έχει σημειωθεί για την καταγραφή του αποκλεισμού και παρά τη δημοσιοποίηση του μεγάλου αριθμού των θυμάτων του, η

καταγραφή του αποκλεισμού έχει συχνά δημοσιογραφικό χαρακτήρα, η δημοσιοποίησή του παίρνει πολλές φορές μορφή ευκαιρικής καταγγελίας, ενώ οι αιτίες του εμφανίζονται πολύ συχνά σαν «μαύρο κουτί», αφήνοντας να φαντάζεται κανείς ως αιτίες γενικότητες όπως «το πολιτικό σύστημα» ή/και «η κοινωνία». Συχνά ο κοινωνικός αποκλεισμός κατονομάζεται χωρίς να κατονομάζονται θύτες και μερικές φορές μάλιστα τα ίδια τα θύματα του κοινωνικού αποκλεισμού εμφανίζονται να είναι οι θύτες.

Στο παραπάνω πλαίσιο, συχνά λησμονείται ότι το σχολείο μπορεί

από τη φύση του να λειτουργεί ως παράγοντας κοινωνικής και πολιτισμικής ένταξης παιδιών ειδικών ομάδων και μειονοτήτων, αλλά πολύ συχνότερα λειτουργεί ως ισχυρός μηχανισμός κοινωνικού αποκλεισμού.

Ο αποκλεισμός από την εκπαίδευση εμφανίζεται σε τρεις φάσεις:

1. Παιδιά ειδικών ομάδων μένουν από την αρχή εκτός σχολείου.
2. Παιδιά ειδικών ομάδων περιθωριοποιούνται μέσα στο σχολείο και, ως συνέπεια αυτού του γεγονότος, οδηγούνται στη σχολική αποτυχία

και, πολύ συχνά, στην οριστική διακοπή της φοίτησής τους. Η περιθωριοποίηση μπορεί να εμφανιστεί από την αρχή της σχολικής τους ζωής ή αργότερα στη διάρκεια της φοίτησής τους ή στη μετάβαση τους από τη μία εκπαιδευτική βαθμίδα στην άλλη.

3. Παιδιά ειδικών ομάδων δεν καταφέρνουν παρά μόνο σε πολύ χαμηλό ποσοστό να περάσουν με επιτυχία ολόκληρο το φάσμα της δημόσιας -δηλαδή θεωρητικά ανοιχτής σε όλους τους ανθρώπους- εκπαίδευσης.

Ε. Τρέσσου, «Αποκλεισμός ειδικών ομάδων από την εκπαίδευση», στο βιβλίο: Κοινωνικές Ανισότητες και Κοινωνικός Αποκλεισμός, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα 1998, σσ. 639–640

5.2.2. Ανεργία

Το φαινόμενο της ανεργίας τείνει να προσλάβει τη μορφή μάστιγας στις σύγχρονες αναπτυγμένες κοινωνίες.

Η εργασία δεν αποτελεί μόνο ένα κατοχυρωμένο δικαίωμα που προσφέρει στο άτομο την οικονομική του διασφάλιση. Όπως επισημαίνει ο Μπέβεριτζ το 1944, το άτομο που δεν μπορεί να διαθέσει την εργασία του

αισθάνεται –και θεωρείται από τους άλλους– ότι είναι άχρηστο. Η απώλεια της θέσης εργασίας ή η αδυναμία εξεύρεσης εργασίας δε σημαίνει μόνο απώλεια ενός μισθού.

Στην ουσία σημαίνει απώλεια της ψυχολογικής ασφάλειας, της κοινωνικής αποδοχής, της ίδιας της ταυτότητας του ατόμου, γιατί η εργασία αποτελεί έναν από τους πιο σημαντικούς κοινωνικούς δεσμούς.

Το 1999 το μέσο ποσοστό ανεργίας στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπερβαίνει το 12% και φτάνει στα 20.000.000 ανέργους.

Από αυτούς το 25% παραμένουν επί μεγάλο διάστημα άνεργοι και είναι πολύ δύσκολο να ξαναβρούν εργασία και κοινωνική ασφάλιση. Το άλλο 25% είναι νέοι άνεργοι

κάτω των 25 χρόνων, ένα τμήμα των οποίων επιδοτείται προσωρινά και ζει με πλήρη αβεβαιότητα για το επαγγελματικό του μέλλον. Όμως και η προοπτική του υπόλοιπου 50% δεν είναι καθόλου ευνοϊκή. Οι τάσεις που διαμορφώνονται ιστορικά οδηγούν σε μείωση των επιδομάτων και των παροχών ανεργίας, ενώ οι δυσχέρειες εξεύρεσης νέας εργασίας παραμένουν αξεπέραστες.

Η μετάβαση από το προηγούμενο πρότυπο της μισθωτής και διά βίου απασχόλησης προς ένα καθεστώς αβέβαιης, διακοπτόμενης και μισθολογικά άνισης εργασίας προκαλεί σημαντικές αλλαγές όχι μόνο στις οικονομικές αλλά και στις κοινωνικές σχέσεις.

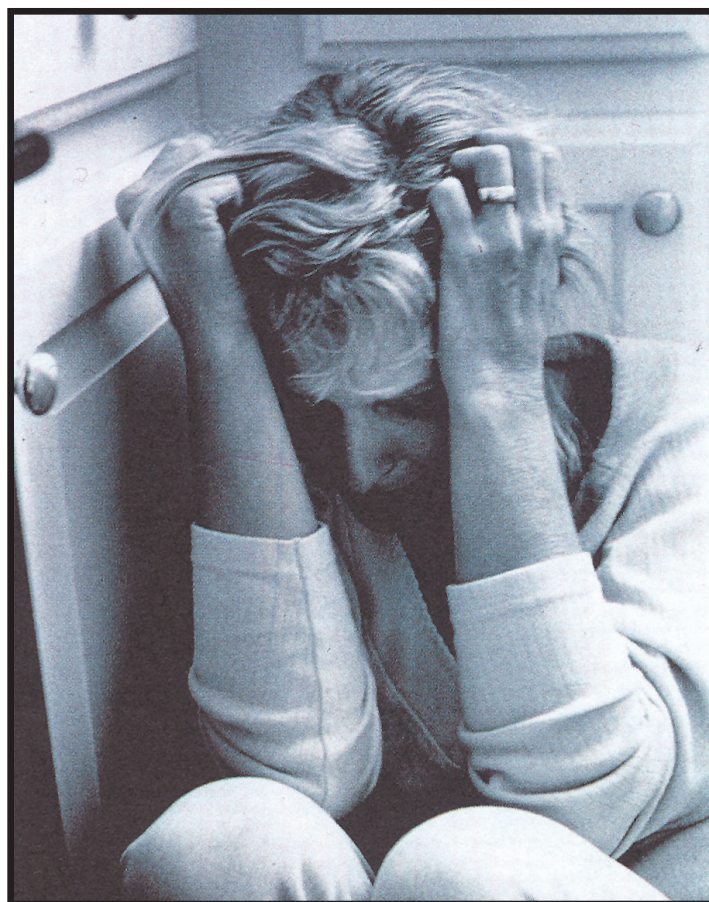
Καταρχάς, στο νέο πρότυπο αλλάζουν οι παραγωγικές δραστηριότητες. Το εργατικό δυναμικό που απασχολείται στον πρωτογενή και στο δευτερογενή τομέα της οικονομίας (βιομηχανία, μεταποίηση, αγροτική παραγωγή) μειώνεται, ενώ το προσωπικό που απασχολείται στις υπηρεσίες (μάρκετινγκ, υπηρεσίες πληροφορικής και επικοινωνίας, ασφάλειες, τράπεζες, υπηρεσίες υγιεινής, εκπαίδευσης, κτλ.) αυξάνεται, σε μικρότερο όμως βαθμό.

Η σταδιακή επικράτηση του τομέα των υπηρεσιών απέναντι στον παραδοσιακό βιομηχανικό τομέα διαμορφώνει μια «κοινωνία υπηρεσιών» και ένα νέο τύπο πολιτισμού που χαρακτηρίζεται από την κυριαρχία της

πληροφορικής, της επικοινωνίας, της αυτοματοποίησης. Συνεπώς, οι νέες τεχνολογίες, που συνδέονται με τη δημιουργικότητα και την ανθρώπινη ευφυΐα, αποβαίνουν οι νέες πηγές του πλούτου.

Η ραγδαία αυτή εξέλιξη απαιτεί την ταχεία αντικατάσταση των μηχανών και των τεχνικών «εργαλείων» της εργασίας και της παραγωγής. Η διά βίου εκπαίδευση και η συνεχής προσαρμογή είναι απαραίτητες, αφού ο κάθε εργαζόμενος είναι βέβαιο ότι θα χειριστεί πολλές γενιές υλικού (για παράδειγμα, υπολογιστές) στη διάρκεια της επαγγελματικής του σταδιοδρομίας, και μάλιστα είναι πιθανό να αλλάξει και επάγγελμα πάνω από δύο φορές.

Στις συνθήκες του έντονου διεθνούς ανταγωνισμού, η εργασία και η απασχόληση χαρακτηρίζεται από όλο και μεγαλύτερη αστάθεια. Η ανταγωνιστικότητα αυτή επιβάλλει –σύμφωνα με ορισμένες οικονομικές αντιλήψεις– την υποκατάσταση των σταθερών μορφών της μόνιμης μισθωτής εργασίας με άλλες «ευέλικτες» μορφές απασχόλησης.

Διαμορφώνεται κατ' αυτό τον τρόπο ένα καθεστώς διαίρεσης και πόλωσης στο εσωτερικό της κοινωνίας ανάμεσα σε τρεις βασικές ομάδες:

α) σ' αυτούς που έχουν σταθερή και διασφαλισμένη εργασία, η οποία τους παρέχει ασφάλεια ως προς την απασχόληση και το εισόδημα, που κατοχυρώνουν μέσα από συλλογικές διαπραγματεύσεις τους μισθούς τους και διαθέτουν συνδικαλιστική κάλυψη (insiders, οι εντός των «τειχών» του συστήματος της εργασίας),

β) σ' εκείνους που έχουν μερική απασχόληση και δεν έχουν τα οικονομικά και κοινωνικά ευεργετήματα όσων ανήκουν στην πρώτη κατηγορία, και ακόμη σ' εκείνους που

απασχολούνται σε επιχειρήσεις οι οποίες είναι ευαίσθητες στην κρίση. Σ' αυτή την κατηγορία ανήκουν, επίσης, οι εποχικοί ή με σύμβαση ορισμένου χρόνου εργαζόμενοι,

γ) τους αποκλεισμένους από την εργασία, τους οποίους η κρίση οδηγεί, είτε μακροχρόνια είτε οριστικά, στο περιθώριο.

Πρόκειται κατά κύριο λόγο για ηλικιωμένους ή εργαζομένους σε τομείς της οικονομίας που παρακμάζουν ή για νέους που ζητούν για πρώτη φορά εργασία. Γι' αυτούς υπάρχουν πολιτικές επιδοτούμενης κατάρτισης ή περιοδικής απασχόλησης που δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν την περιθωριοποίησή τους (outsiders, οι εκτός των «τειχών»).

Από την πλευρά των κοινωνικών και των οικονομικών επιστημών, έχει ιδιαίτερη σημασία η θεωρητική βάση με την οποία αντιμετωπίζεται το φαινόμενο της ανεργίας από σύγχρονες επιστημονικές προσεγγίσεις.

1) Η νεοκλασική θεωρία για την αγορά εργασίας βασίζεται στην ανάλυση σε μικρο-επίπεδο. Χρησιμοποιεί τις μεθόδους της μικρο-οικονομικής θεωρίας και αναλύει το πώς καθορίζεται η ισορροπία μεταξύ του μισθού και της προσφερόμενης ποσότητας εργασίας.

Σύμφωνα με την ανάλυση αυτή, η ανεργία θεωρείται από τη νεοκλασική αντίληψη εκούσια. Αυτό συμβαίνει διότι το άτομο δε δέχεται να εργαστεί με το μισθό που του προσφέρουν,

είτε γιατί ισχύουν οι μισθοί των εθνικών συλλογικών συμβάσεων είτε γιατί το άτομο προσδοκά μια καλύτερη δουλειά και προτιμά να μείνει άνεργο.

Η λύση θα προκύψει, σύμφωνα με τη νεοκλασική θεωρία, εφ' όσον διαμορφωθούν συνθήκες τέλει ανταγωνισμού στην αγορά εργασίας, οι οποίες θα επιτρέψουν, τελικά, την εξάλειψη της ανεργίας.

Βασική προϋπόθεση προς τούτο είναι να επικρατήσει ένα καθεστώς ευελιξίας, δηλαδή αυξομείωσης τόσο τού μισθού όσο και της προσφερόμενης ποσότητας εργασίας (αμοιβές–ώρες εργασίας). Παράλληλα, η πολιτική της εκπαίδευσης–κατάρτισης διευκολύνει την κινητικότητα του ατόμου, είτε γεωγραφικά είτε

κατά κλάδο εργασίας, ώστε να μπορούν τα άτομα να ανταποκριθούν στις νέες ανάγκες της αγοράς εργασίας.

2) Θεωρία της ρύθμισης: Υπάρχουν όμως και αντίθετες θεωρητικές προσεγγίσεις, που αμφισβητούν τις παραδοχές της νεοκλασικής θεωρίας. Σύμφωνα με τις θεωρητικές αυτές προσεγγίσεις, παρότι τα τελευταία χρόνια στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει μειωθεί ή έχει καθηλωθεί το κόστος εργασίας ανά μονάδα παραγόμενου προϊόντος, το γεγονός αυτό δεν οδήγησε σε πτώση αλλά αντίθετα σε αύξηση της ανεργίας.

Ενώ μειώνεται το εισόδημα από την εργασία, αυξάνονται εντυπωσιακά τα κέρδη του επενδυμένου κεφαλαίου,

με συνέπεια την επιδείνωση της οικονομικής θέσης των εργαζομένων και την αναζήτηση μιας δεύτερης απασχόλησης.

Τα κέρδη και η ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων δεν εξαρτούνται από το χαμηλό κόστος εργασίας. Αντίθετα, συνδέονται κυρίως με τα στρατηγικά πλεονεκτήματα που προσφέρει η παραγωγή και η διαχείριση της γνώσης και της πληροφορίας, η ενσωματωμένη στα σύγχρονα τεχνολογικά μέσα πνευματική εργασία.

Συνεπώς, απαιτούνται νέοι θεσμοί και νέες επιλογές, ώστε το κόστος που προκύπτει από την αναδιοργάνωση της παραγωγής να μη βαρύνει αποκλειστικά τα πιο αδύναμα τμήματα της κοινωνίας,

αλλά να κατανέμεται δίκαια.

Στη σύγχρονη κοινωνία –μια κοινωνία της γνώσης και της συνεχούς μάθησης–, η προσαρμογή των εργασιακών σχέσεων πρέπει να συνδεθεί με αποτελεσματικούς μηχανισμούς κοινωνικής προστασίας και τη δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης μέσα από νέες επενδύσεις σε σύγχρονους παραγωγικούς τομείς.

Πίνακας ΕΣΥΕ για την Ανεργία – 1997

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6

ΣΥΝ. ΧΩΡΑΣ	Εργατικό δυναμικό Απασχολούμενοι Άνεργοι Ποσοστό Ανεργίας
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ & ΘΡΑΚΗ	Εργατικό δυναμικό Απασχολούμενοι Άνεργοι Ποσοστό Ανεργίας
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	Εργατικό δυναμικό Απασχολούμενοι Άνεργοι Ποσοστό Ανεργίας

1992	1993	1994
4.034,3	4.118,4	4.193,4
3.684,5	3.720,2	3.789,6
349,8	398,2	403,8
8,7%	9,7%	9,6%
254,3	262,7	254,5
234,8	242,1	233,5
19,5	20,6	21,0
7,7%	7,8%	8,3%
692,7	698,9	721,0
641,7	633,9	655,0
51,0	65,0	66,0
7,4%	9,3%	9,2%

Πίνακας ΕΣΥΕ για την Ανεργία – 1997

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6

ΣΥΝ. ΧΩΡΑΣ	Εργατικό δυναμικό Απασχολούμενοι Άνεργοι Ποσοστό Ανεργίας
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ & ΘΡΑΚΗ	Εργατικό δυναμικό Απασχολούμενοι Άνεργοι Ποσοστό Ανεργίας
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	Εργατικό δυναμικό Απασχολούμενοι Άνεργοι Ποσοστό Ανεργίας

1995	1996	1997
4.248,5	4.318,3	4.294,405
3.823,8	3.871,9	3.854,055
424,7	446,4	440,35
10,0%	10,3%	10,3%
259,0	268,8	254,501
232,2	240,6	230,505
26,8	28,2	23,996
10,3%	10,5%	9,4%
756,1	752,8	772,834
679,8	680,4	694,291
76,4	72,4	78,543
10,1%	9,6%	10,2%

Πίνακας ΕΣΥΕ για την Ανεργία – 1997

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6

ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	Εργατικό δυναμικό Απασχολούμενοι Άνεργοι Ποσοστό Ανεργίας
ΗΠΕΙΡΟΣ	Εργατικό δυναμικό Απασχολούμενοι Άνεργοι Ποσοστό Ανεργίας
ΘΕΣΣΑΛΙΑ	Εργατικό δυναμικό Απασχολούμενοι Άνεργοι Ποσοστό Ανεργίας

1992	1993	1994
105,2	118,9	119,4
95,7	104,3	107,7
9,5	14,6	11,7
9,0%	12,3%	9,8%
108,5	109,1	112,6
99,4	99,3	103,1
9,1	9,8	9,5
8,4%	9,0%	8,4%
267,5	269,2	278,1
245,4	248,0	256,6
22,1	21,2	21,5
8,3%	7,9%	7,7%

Πίνακας ΕΣΥΕ για την Ανεργία – 1997

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6

ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	Εργατικό δυναμικό Απασχολούμενοι Άνεργοι Ποσοστό Ανεργίας
ΗΠΕΙΡΟΣ	Εργατικό δυναμικό Απασχολούμενοι Άνεργοι Ποσοστό Ανεργίας
ΘΕΣΣΑΛΙΑ	Εργατικό δυναμικό Απασχολούμενοι Άνεργοι Ποσοστό Ανεργίας

1995	1996	1997
119,3	123,0	120,753
101,2	101,8	103,191
18,1	21,3	17,562
15,2%	17,3%	14,5%
114,7	111,5	110,120
105,2	97,6	97,803
9,5	13,9	12,317
8,3%	12,5%	11,2%
282,1	292,4	299,311
256,9	267,8	273,884
25,2	24,6	25,427
8,9%	8,4%	8,5%

Πίνακας ΕΣΥΕ για την Ανεργία – 1997

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6

ΙΟΝΙΟΙ ΝΗΣΟΙ	Εργατικό δυναμικό Απασχολούμενοι Άνεργοι Ποσοστό Ανεργίας
ΔΥΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ	Εργατικό δυναμικό Απασχολούμενοι Άνεργοι Ποσοστό Ανεργίας
ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	Εργατικό δυναμικό Απασχολούμενοι Άνεργοι Ποσοστό Ανεργίας

1992

1993

1994

79,9

77,4

79,1

77,9

73,9

76,0

2,0

3,5

3,1

2,5%

4,5%

3,9%

239,5

243,2

255,5

216,8

217,5

226,0

22,7

25,7

29,5

9,5%

10,6%

11,5%

188,0

189,4

185,4

165,5

169,8

164,7

22,5

19,6

20,7

12,0%

10,3%

11,2%

Πίνακας ΕΣΥΕ για την Ανεργία – 1997

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6

ΙΟΝΙΟΙ ΝΗΣΟΙ	Εργατικό δυναμικό Απασχολούμενοι Άνεργοι Ποσοστό Ανεργίας
ΔΥΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ	Εργατικό δυναμικό Απασχολούμενοι Άνεργοι Ποσοστό Ανεργίας
ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	Εργατικό δυναμικό Απασχολούμενοι Άνεργοι Ποσοστό Ανεργίας

1995	1996	1997
80,9	82,0	80,513
76,0	76,9	75,383
4,9	5,1	5,130
6,1%	6,2%	6,4%
242,9	252,1	254,202
219,4	228,8	232,816
23,5	23,3	21,386
9,7%	9,2%	8,4%
184,7	190,7	184,815
166,6	168,9	161,229
18,1	21,8	23,586
9,8%	11,4%	12,8%

Πίνακας ΕΣΥΕ για την Ανεργία – 1997

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6

ΑΤΤΙΚΗ	Εργατικό δυναμικό Απασχολούμενοι Άνεργοι Ποσοστό Ανεργίας
ΠΕΛ/ΝΗΣΟΣ	Εργατικό δυναμικό Απασχολούμενοι Άνεργοι Ποσοστό Ανεργίας
ΒΟΡΕΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	Εργατικό δυναμικό Απασχολούμενοι Άνεργοι Ποσοστό Ανεργίας

1992	1993	1994
1.508,4	1.531,1	1.561,6
1.350,5	1.348,1	1.376,1
157,9	183,0	185,5
10,5%	12,0%	11,9%
227,7	229,5	239,2
208,8	214,1	222,4
18,9	15,4	16,8
8,3%	6,7%	7,0%
67,1	58,1	56,6
63,6	54,8	52,1
3,5	3,3	4,5
5,2%	5,7%	8,0%

Πίνακας ΕΣΥΕ για την Ανεργία – 1997

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6

ΑΤΤΙΚΗ	Εργατικό δυναμικό Απασχολούμενοι Άνεργοι Ποσοστό Ανεργίας
ΠΕΛ/ΝΗΣΟΣ	Εργατικό δυναμικό Απασχολούμενοι Άνεργοι Ποσοστό Ανεργίας
ΒΟΡΕΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	Εργατικό δυναμικό Απασχολούμενοι Άνεργοι Ποσοστό Ανεργίας

1995	1996	1997
1.587,6	1.600,2	1.600,791
1.401,9	1.401,7	1.406,845
185,7	198,5	193,946
11,7%	12,4%	12,1%
237,7	246,3	225,536
220,3	228,4	206,978
17,4	17,9	18,558
7,3%	7,3%	8,2%
57,9	64,0	8,959
54,7	59,1	54,557
3,2	4,9	4,402
5,5%	7,7%	7,5%

Πίνακας ΕΣΥΕ για την Ανεργία – 1997

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6

ΝΟΤΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	Εργατικό δυναμικό Απασχολούμενοι Άνεργοι Ποσοστό Ανεργίας
ΚΡΗΤΗ	Εργατικό δυναμικό Απασχολούμενοι Άνεργοι Ποσοστό Ανεργίας

1992	1993	1994
93,5	107,0	106,6
89,8	100,0	102,4
3,7	7,0	4,2
4,0%	6,5%	3,9%
202,0	223,9	223,8
194,5	214,5	214,1
7,5	9,3	9,7
3,7%	4,2%	4,3%

Πίνακας ΕΣΥΕ για την Ανεργία – 1997

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6

ΝΟΤΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	Εργατικό δυναμικό Απασχολούμενοι Άνεργοι Ποσοστό Ανεργίας
ΚΡΗΤΗ	Εργατικό δυναμικό Απασχολούμενοι Άνεργοι Ποσοστό Ανεργίας

1995	1996	1997
104,2	103,1	102,462
98,7	97,5	97,489
5,5	5,6	4,973
5,3%	5,4%	4,9%
<hr/>		
221,6	231,3	229,610
210,9	22,3	219,085
10,7	8,9	10,525
4,8%	3,9%	4,6%

Ανεργία στην Ευρωπαϊκή Ένωση

(Πηγή: ΟΕCD)

ΧΙΛΙΑΔΕΣ

	1992	
Αυστρία	193	
Βέλγιο	435	
Δανία	318	
Γαλλία	2.600	
Γερμανία	2.979	
Ελλάδα	349	
Ιταλία	2.034	
Ιρλανδία	213	

Ανεργία στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Ποσοστό (%) του εργατικού δυναμικού

1994	1995	1996	1997
5,9	5,9	6,2	6,5
13,1	13,0	13,2	13,0
12,2	10,0	9,2	9,2
12,3	11,6	12,1	12,2
9,6	9,4	10,3	10,4
9,6	10,0	10,2	10,4
11,3	12,0	12,1	12,0
14,2	12,9	12,4	12,2

Ανεργία στην Ευρωπαϊκή Ένωση

(Πηγή: ΟΕCD)

ΧΙΛΙΑΔΕΣ

	1992	
Ισπανία	2.789	
Λουξεμβούργο	3	
Μ. Βρετανία	2.801	
Ολλανδία	336	
Πορτογαλία	186	
Σουηδία	234	
Φιλανδία	328	
ΣΥΝΟΛΟ	15.798	

Ανεργία στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Ποσοστό (%) του εργατικού δυναμικού

1994	1995	1996	1997
24,2	22,9	22,9	22,7
2,7	3,0	2,9	2,8
9,2	8,2	7,9	7,5
7,6	7,1	7,0	6,9
6,9	7,2	7,4	7,5
8,0	7,7	7,6	7,2
18,4	17,2	16,4	15,5
11,6	11,2	11,4	11,3

Εργασία – Ανεργία – Ταυτότητα

Η αποσταθεροποίηση του κόσμου της μισθωτής εργασίας απειλεί να ανατρέψει τη διαδικασία ένταξης, τον ομοιόμορφο τρόπο ζωής και την επέκταση της πρόνοιας και των κοινωνικών δικαιωμάτων, διαδικασία που ωστόσο έμοιαζε μη αναστρέψιμη. Η θέση του χρήματος και του οικονομικού παράγοντα στα σύγχρονα κράτη έχει αλλάξει σε βάθος. Πράγματι, το χρήμα συγκεκριμενοποιεί την κοινωνική αυτονομία των ατόμων, μόνο όμως η εργασία έχει τη δυνατότητα να θέσει τις βάσεις της. Η εμπειρία κάποιου που πρόσφατα βγήκε στην ανεργία ή του

νέου που ταλαιπωρείται με ασήμαντες δουλειές και πρόσκαιρες συμβάσεις συνοψίζεται στο ότι δεν έχει άλλο συνομιλητή ή συνένταιρο εκτός από τις κοινωνικές υπηρεσίες. Η ταυτότητά του περιορίζεται στην ιδιότητά του ως ανέργου ή προσωρινά απασχολούμενου. Η ιδιότητα του πολίτη δεν του προσφέρει καμιά βοήθεια και δεν ξέρει πώς να τη χρησιμοποιήσει.

Η έλλειψη κοινωνικοποίησης μέσα από την εργασία επιφέρει πλήγματα τόσο στο δεσμό μεταξύ των πολιτών όσο και στους πολιτικούς δεσμούς, δεσμούς που είχαν τόσο έντονα υπογραμμιστεί από

την επικύρωση του δικαιώματος στην εργασία, όπως αυτό διατυπώνεται στο προοίμιο του Γαλλικού Συντάγματος του 1946. Στην κοινωνία της μισθωτής εργασίας, η ιδιότητα του εργαζομένου είναι κάτι παραπάνω από κοινωνική ιδιότητα: Αποτελεί διάσταση, σχεδόν, της πολιτικής υπόστασης - οι άνεργοι είναι οι μεγάλοι απόντες του δημόσιου βίου. Βέβαια, είναι αδύνατο να διαχωρίσουμε την εργασία από το εισόδημα, η εργασία όμως δεν είναι πλέον μόνο εισόδημα. Χαρακτηρίζει τον τρόπο συμμετοχής στην κοινωνική ζωή. Στο ερώτημα «ποιος είναι ο τάδε»; η συνηθισμένη αυθόρ-

μητη απάντηση δεν είναι ποτέ «ένας σωστός άνθρωπος» ή «ένα γενναιόδωρο άτομο», δεν είναι καν «πλούσιος» ή «φτωχός».

Η συνηθισμένη απάντηση είναι «εργάτης», «υπάλληλος», «δικηγόρος», κτλ. Το επάγγελμα καθορίζει την ταυτότητα. Τα ερωτήματα «ποιος είναι;», «τι κάνει;» μεταφράζονται αυτόματα με το «τι δουλειά κάνει;»

Εργασία, έθνος και κοινωνική αλληλεγγύη είναι λοιπόν άρρηκτα συνδεδεμένα στον πολιτισμό μας. Το θέμα δεν είναι να αποκλείσουμε από την ανακατανομή αυτούς που δεν μπορούν να εργαστούν, αλλά να επιτρέψουμε σε όλους

την πρόσβαση σ' αυτό που αποτελεί την ουσία της ταυτότητας, γεγονός που προϋποθέτει, ομοίως, ανασύσταση της κοινωνικής ταυτότητας.

Michel Rocard, Τι να Κάνουμε για την Αντιμετώπιση της Ανεργίας, εκδ. «Νέα Σύνορα» – Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα 1998, σσ. 37–38.

5.2.3. Μεταναστευτικά ρεύματα–ρατσισμός

Η κατάρρευση των καθεστώτων του πρώην Ανατολικού Συνασπισμού, που συνοδεύτηκε από σοβαρή οικονομική και κοινωνική κρίση στις

χώρες αυτές, προκάλεσε ένα μεγάλο μεταναστευτικό κύμα προς τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Το μεταναστευτικό αυτό κύμα συμπληρώνεται από ένα δεύτερο «κύμα», που οφείλεται όχι μόνο σε κοινωνικοοικονομικούς λόγους, αλλά και σε σοβαρές παραβιάσεις θεμελιωδών ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων και ελευθεριών ή, ακόμη, σε εμφύλιες πολεμικές συγκρούσεις που διεξάγονται σε χώρες της Ασίας και της Αφρικής.

Εκτιμήσεις έγκυρων διεθνών οργανισμών καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι στις αρχές του 21ου αιώνα οι μετανάστες στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα υπερβούν τα 13.000.000 άτομα, αριθμός που προσεγγίζει το 10% των εργασιακά

απασχολουμένων στις χώρες αυτές. Υπολογίζεται ότι ο συνολικός αυτός αριθμός μεταναστών περιλαμβάνει 4.000.000 από τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, 3.500.000 από τις χώρες της πρώην ΕΣΣΔ, 2.500.000 από τη Βόρεια Αφρική, 2.000.000 από την υπόλοιπη Αφρική και 1.000.000 από την Ασία (Εθνικό Ινστιτούτο Δημογραφικών Μελετών της Γαλλίας).

Το φαινόμενο της μετανάστευσης δεν είναι νέο, αλλά συνοδεύει την ιστορική εξέλιξη των σύγχρονων κοινωνιών.

Ειδικότερα, η οικονομική ανάπτυξη της Δυτικής Ευρώπης μεταπολεμικά στηρίχτηκε στην προσέλκυση φθηνού εργατικού δυναμικού από τις χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου, αλλά και από τις χώρες εκείνες που αποτελούσαν αποικίες των ευρωπαϊκών μητροπόλεων.

Η χώρα μας αποτέλεσε την αφετηρία δύο μεγάλων μεταναστευτικών ρευμάτων. Το πρώτο «ρεύμα» κυριάρχησε στην περίοδο 1900–1920 και κατευθύνθηκε κυρίως προς ΗΠΑ και Καναδά. Το δεύτερο ξεκίνησε το 1955 και κορυφώθηκε τη δεκαετία του 1960, με κύρια

χώρα προορισμού τη Γερμανία.

Στη σύγχρονη περίοδο η χώρα μας μεταβάλλεται από «εξαγωγέας» μεταναστών σε αποδέκτη ενός μεγάλου μεταναστευτικού κύματος, που προέρχεται κυρίως από τις χώρες της Βαλκανικής Χερσονήσου και της πρώην ΕΣΣΔ, το οποίο στο τέλος της δεκαετίας του 1990 προσέγγιζε τον αριθμό των 800.000 μεταναστών.

Οι προσπάθειες να ενταχθούν οι μετανάστες στον κοινωνικό ιστό των χωρών υποδοχής και να ενσωματωθούν στο εγχώριο παραγωγικό δυναμικό αποτελεί ένα κρίσιμο και δυσεπίλυτο πρόβλημα. Αυτό το πρόβλημα συνδέεται άμεσα και καθοριστικά με την ικανότητα μιας

εθνικής κοινωνίας να μπορεί να ενσωματώνει τις επιμέρους μειονότητες στα πλαίσια μιας ενιαίας εθνικής ταυτότητας και ενός κοινού πολιτισμικού πλαισίου. Όταν οι μειονότητες μπορούν να ενσωματωθούν στους θεσμούς και στους κανόνες αυτού του πλαισίου, τότε παρατηρείται το φαινόμενο της προσαρμογής των μειονοτήτων στον πολιτισμό της χώρας αποδοχής (acculturation).

Όταν όμως το περιεχόμενο της εθνικής πολιτισμικής ταυτότητας δεν επιτρέπει αυτή την ενσωμάτωση και τη συνύπαρξη, τότε αναδεικνύονται φαινόμενα ρατσισμού και ξενοφοβίας.

Στις περιπτώσεις αυτές, τα φαινόμενα της ξενοφοβίας αποδίδονται

στην αύξηση της ανεργίας του εγχώριου εργατικού δυναμικού, αιτία της οποίας θεωρείται η παρουσία των οικονομικών μεταναστών, που καταλαμβάνουν θέσεις εργασίας με χαμηλές αμοιβές.

Ασφαλώς τα οικονομικά και τα κοινωνικά αίτια που οδηγούν στη μετανάστευση είναι πολύ ευρύτερα. Στην πραγματικότητα, η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας της αγοράς διαμορφώνει στο εσωτερικό των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης ζώνες «απελευθέρωσης» της αγοράς εργασίας που συνδέονται με τη συρρίκνωση των κοινωνικών παροχών.

Σ' αυτές τις ζώνες «ελεύθερης εργασίας» αναπτύσσονται νέες κατηγορίες εργασίας, όπως η παράνομη,

η συμπληρωματική, η οικιακή–προσωπική, η εποχιακή. Σ’ αυτές τις κατηγορίες εργασίας, τόσο οι μισθοί όσο και οι προνοιακές παροχές διατηρούνται σε χαμηλά επίπεδα. Σ’ αυτές τις κατηγορίες εργασίας, διαπιστώνεται αύξηση συμμετοχής του μεταναστευτικού δυναμικού. Αυτού του τύπου η «περιθωριοποιημένη» εργασία διαμορφώνει σταδιακά μια ευρύτερη αγορά εργασίας ενός, αντίστοιχα, περιθωριοποιημένου–μεταναστευτικού–δυναμικού, η οποία συνοδεύεται από την απουσία σωματείων και συνδικαλιστικών οργάνων ελέγχου, αλλά και θεσμών κοινωνικής πρόνοιας.

Η αδυναμία ένταξης των μεταναστών –και ιδιαίτερα των παράτυπων μεταναστών– στον κοινωνικό

ιστό της χώρας υποδοχής οδηγεί στην αδυναμία προσαρμογής των μεταναστών και στην υποβάθμιση των περιοχών εγκατάστασής τους.

Η έλλειψη προσαρμοστικότητας δεν οφείλεται μόνο στα διαφορετικά πολιτιστικά στοιχεία κάθε εθνικής κοινότητας (γλώσσα, θρησκεία, έθιμα, τρόπος ζωής), αλλά και στο φόβο αντιμετώπισης ρατσιστικού τύπου αντιδράσεων στην περίπτωση που βρίσκονται οι μετανάστες εκτός του «χώρου» τους.

Η μαζική ανεργία που δημιουργήθηκε τα τελευταία χρόνια στην Ευρώπη αποτέλεσε ένα βασικό κοινωνικοπολιτικό επιχείρημα που στράφηκε κατά των μεταναστών και εντάχθηκε στα πολιτικά προγράμματα ακροδεξιών πολιτικών κομμάτων, που

επιδιώκουν να ενσωματώσουν με τον τρόπο αυτό τον έρποντα ρατσισμό και την ξενοφοβία που αναπτύσσεται σε ορισμένα κοινωνικά στρώματα (Γαλλία, Γερμανία, κτλ.). Οι πράξεις βίας, τα ρατσιστικά εγκλήματα, οι διωγμοί που καταγράφονται στη Γερμανία αλλά και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες και έχουν ως κίνητρο το ρατσιστικό μίσος αποτελούν «στίγμα» για τον ίδιο τον ευρωπαϊκό πολιτισμό.

Στις 18.12.1992 η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ, με την υπ' αριθ. 47/135 απόφασή της, υπέγραψε τη «Διακήρυξη για τα δικαιώματα των προσώπων που ανήκουν σε εθνικές, θρησκευτικές και γλωσσικές μειονότητες».

Το 1993, στη συνέχεια, εγκρίθηκε στη Βιέννη η Παγκόσμια Διακήρυξη για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Η διακήρυξη αυτή, αφού αναφέρεται στα προβλήματα του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και των φυλετικών διακρίσεων, καλεί όλες τις κυβερνήσεις να λάβουν άμεσα μέτρα αντιμετώπισης των προβλημάτων αυτών.

Σήμερα, εκτός από τις νομικές ρυθμίσεις που προωθούνται για την τυπική, τουλάχιστον, κατοχύρωση των διάφορων μειονοτήτων, συγκροτούνται κυβερνητικοί μηχανισμοί, κοινωνικές οργανώσεις και κινήσεις πολιτών που διαφωνούν με το ρατσισμό και το καθεστώς των διακρίσεων. Οι φορείς αυτοί λειτουργούν σε όλες σχεδόν τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και βοηθούν

ΤΙΣ ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΜΕ ΠΟΛΛΟΥΣ ΤΡΟΠΟΥΣ, ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΡΟΧΗ ΝΟΜΙΚΗΣ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΝ ΟΥΛΙΚΗ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΚΑΙ ΣΥΜΠΑΡΑΪΣΤΑ΢Η.

Οι θετικές εξελίξεις σε θέματα πολιτικών ελευθεριών στην Ανατολική Ευρώπη για κάποιο διάστημα ακόμη ενδεχομένως να λειτουργήσουν κατευναστικά ως προς τις μεταναστευτικές διαθέσεις των πληθυσμών αυτών. Όμως, αν η επιδεινούμενη κατάσταση της οικονομίας των χωρών αυτών συνεχιστεί, τότε θα πρέπει να αναμένεται τα προσεχή χρόνια έντονη μεταναστευτική ροή προς την Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Οι μετακινήσεις αυτές

μπορούν να έχουν χαρακτήρα πρόσκαιρης μετανάστευσης (συνδυασμός τουρισμού και ολιγόμηνης παράνομης εργασίας), είναι όμως πιθανό να λάβουν χαρακτήρα μακρόχρονης μετανάστευσης. Η τελευταία αυτή υπόθεση ενισχύεται 1) από τη χρονική έκταση της οικονομικής αστάθειας των ανατολικών χωρών, 2) από τη διαφαινόμενη ανισορροπία που υπάρχει σε πολλές δυτικοευρωπαϊκές χώρες μεταξύ της προσφοράς και της ζήτησης εργασίας τόσο σε ποσοτικό όσο και σε ποιοτικό επίπεδο, παρόλο που υπάρχει διαθέσιμο εργατικό δυναμικό στο εσωτερικό της Κοινότητας, το οποίο υποαπασχο-

λείται ή ετεροαπασχολείται, και 3) από το γεγονός ότι οι περισσότεροι μετανάστες που προέρχονται από την Ανατολική Ευρώπη εμφανίζουν επίπεδο υψηλής κατάρτισης, ενώ παράλληλα φαίνονται διατεθειμένοι να προσφέρουν την εργασία τους έναντι χαμηλής αμοιβής.

Έχει όμως ήδη επισημανθεί ότι η πλειονότητα των ήδη μη κοινοτικών απασχολουμένων στην ΕΟΚ προέρχεται από τις μεσογειακές χώρες. Οι μη κοινοτικές μεσογειακές χώρες, ιδιαίτερα δε οι βορειοαφρικανικές μεσογειακές χώρες, χαρακτηρίζονται από μια δημογραφική αύξηση εξαιρετικά

εντυπωσιακή. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι, μεταξύ των ετών 1950-2025, ο ενεργός πληθυσμός της Μεσογειακής Αφρικής θα έχει αυξηθεί κατά 500% περίπου, ενώ ο αντίστοιχος της Κοινότητας κατά 20%. Ταυτόχρονα, στις βορειοαφρικανικές μεσογειακές χώρες -που έχουν ήδη δημιουργήσει ισχυρούς διαύλους τροφοδοσίας με εργατικό δυναμικό προς την Κοινότητα- κάθε χρόνο μεγαλώνει το χάσμα μεταξύ της ζήτησης της εργασίας εκ μέρους των νεοεισερχομένων στην αγορά εργασίας και της ικανότητας των οικονομιών αυτών να δημιουργήσουν νέες θέσεις εργασίας που

θα ανταποκρίνονται στη σχετική ζήτηση. Αυτό σημαίνει ότι, όσο λιγότερο θα απορροφάται το εργατικό δυναμικό στη νότια Μεσόγειο, τόσο πιο ισχυρές θα γίνονται οι μεταναστευτικές πιέσεις προς την Ευρώπη, λαμβανομένων πάντοτε υπόψη των εκρηκτικών δημογραφικών δεδομένων.

Διαφαίνεται, επομένως, ορατή η πιθανότητα ο ευρωπαϊκός χώρος να καταστεί ένα πεδίο μεταναστευτικών πιέσεων τόσο από την πλευρά της Ανατολικής Ευρώπης όσο και από την πλευρά της νότιας ακτής της Μεσογείου. Αν, δε, θεωρήσουμε ότι οι κοινωνικές χώρες θα προσπαθήσουν να

αποτρέψουν, να ελέγξουν ή να μετριάσουν τις μεταναστευτικές αυτές (αναμενόμενες) πιέσεις, τότε κάποιοι θα κληθούν να πληρώσουν το τίμημα. Και αυτοί οι κάποιοι είναι προφανές ότι θα είναι οι ίδιοι οι μετανάστες.

Μ. Κονιόρδος, «Οι μεταναστεύσεις από τρίτες χώρες στην Ευρώπη στη δεκαετία του 1990», στο βιβλίο Διαστάσεις της Κοινωνικής Πολιτικής Σήμερα, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα 1993, σ. 459.

5.2.4. Βία στην κοινωνία

Οι σύγχρονες κοινωνίες χαρακτηρίζονται από ένα έντονα ανταγωνιστικό πεδίο σχέσεων. Ο ανταγωνισμός αυτός κυριαρχεί κατεξοχήν στο οικονομικό σύστημα, όμως παράλληλα επηρεάζει και καθορίζει, σε μεγάλο βαθμό, τις κοινωνικές σχέσεις και τις ατομικές συμπεριφορές.

Η αποδυνάμωση των κοινωνικών πολιτικών και του κοινωνικού κράτους, η αβεβαιότητα που επικρατεί στον τομέα της εργασίας, η απουσία συλλογικών οραμάτων και στόχων δημιουργεί στο σύγχρονο άνθρωπο το αίσθημα της ανασφάλειας και της έντασης. Η αβεβαιότητα που κυριαρχεί σ' όλα σχεδόν τα επίπεδα της κοινωνικής δραστηριότητας

(επαγγελματική σταδιοδρομία, οικονομική διασφάλιση, συμμετοχή στο σύγχρονο καταναλωτικό πρότυπο) οδηγεί τα άτομα σε εντάσεις και ρήξεις με το οικογενειακό ή το επαγγελματικό τους περιβάλλον.

Τα φαινόμενα της ατομικής βίας, της επιθετικότητας, της ανομίας, της εγκληματικότητας πολλαπλασιάζονται επικίνδυνα στις σύγχρονες κοινωνίες.

Όμως το καθεστώς της ανασφάλειας, της βίας και της εγκληματικότητας συνδέεται με προβλήματα που ξεπερνούν τα όρια του κράτους-έθνους.

Η διακίνηση όπλων μαζικής καταστροφής –που περιλαμβάνουν μάλιστα και πυρηνικά όπλα–, οι πολεμικές εντάσεις και συγκρούσεις στη

Βαλκανική Χερσόνησο, τα κρίσιμα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα που προέκυψαν από την κατάρρευση των καθεστώτων του Ανατολικού Συνασπισμού –και κυρίως από τη διάλυση της πρώην ΕΣΣΔ– διαμόρφωσαν ένα νέο τοπίο έντασης στην Ευρώπη στο τέλος του 20ού αιώνα.

Αυτό το πεδίο έντασης εκφράζεται μέσα από μορφές συλλογικής βίας, η οποία συνοδεύεται από την αναβίωση θρησκευτικών φανατισμών, από εθνικιστικές εξάρσεις, από την αύξηση των κρουσμάτων της ξενοφοβίας και του ρατσισμού. Η ραγδαία διάδοση της χρήσης ναρκωτικών ουσιών, η αύξηση της εγκληματικότητας και ιδίως η διεθνοποίηση των μορφών του οργανωμένου εγκλήματος –που

χρησιμοποιεί τα πιο σύγχρονα τεχνολογικά μέσα– ολοκληρώνουν την εικόνα της βίας και της ανασφάλειας που συνδέονται με το σύγχρονο κοινωνικοοικονομικό πρότυπο ανάπτυξης.

Το οργανωμένο έγκλημα δεν αποτελεί, όπως συνέβαινε παραδοσιακά, χαρακτηριστικό ατομικών πράξεων. Αντίθετα, αποκτά σύγχρονα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά και χρησιμοποιεί ως «εργαλεία» τις σύγχρονες τεχνολογικές δομές.

Το έγκλημα οργανώνεται πέρα από τα εθνικά σύνορα και επωφελείται από την ελεύθερη κυκλοφορία εμπορευμάτων, κεφαλαίων, υπηρεσιών.

Οργανωμένα υπερεθνικά κυκλώματα διακινούν τεράστιες ποσότητες ναρκωτικών και όπλων. Συγκροτημένες «μαφίες», με δομές ιδιωτικής επιχείρησης, ελέγχουν εκτεταμένα κυκλώματα εκμετάλλευσης γυναικών ή παράτυπων μεταναστών. Στη σημερινή Ρωσία οι μαφίες του εγκλήματος, της πορνείας και των ναρκωτικών ελέγχουν ένα μεγάλο τμήμα της οικονομίας της χώρας.

Εμφανίζεται, επίσης, ο τύπος των εγκλημάτων οικονομικού χαρακτήρα που χρησιμοποιεί τη σύγχρονη υψηλή τεχνολογία. Οι ηλεκτρονικές τραπεζικές υπηρεσίες αλλά και τα παγκόσμια συστήματα πληροφοριών (Διαδίκτυο) αποβαίνουν κατάλληλα δίκτυα για την εκτέλεση των οικονομικού τύπου εγκλημάτων.

Η Ελλάδα γίνεται αποδέκτης της βίας και του εγκλήματος όχι μόνο εξαιτίας των διαστάσεων που έχει προσλάβει το σύγχρονο έγκλημα, αλλά και λόγω της ίδιας της γεωγραφικής της θέσης.

Εξαιτίας των προβλημάτων αυτών η ελληνική κοινωνία, που διακρίνεται για τις ανθρωπιστικές της αξίες, την ανεκτικότητα και την αλ-

ληλεγγύη της, βρίσκεται μπροστά σε ιστορικές εξελίξεις που απαιτούν μια πολύπλευρη αντιμετώπιση. Η κατανόηση της αιτίας των προβλημάτων αυτών και ο ειλικρινής διάλογος αποτελεί μια σημαντική κοινωνική πράξη για να αντιμετωπιστούν τα φαινόμενα της βίας.

Από τη μία πλευρά προβάλλει το αίτημα της αποτελεσματικής αντιμετώπισης του σύγχρονου, επιστημονικά οργανωμένου, εγκλήματος και της κατοχύρωσης της ασφάλειας των πολιτών. Πρόκειται δηλαδή για ένα αίτημα που απευθύνεται προς το πολιτικό–δικαιικό σύστημα και τους μηχανισμούς ασφαλείας του κράτους (νόμοι, αστυνομία, θεσμικό πλαίσιο).

Από την άλλη πλευρά όμως, το

πρόβλημα των παράτυπων μεταναστών, των οικονομικών μεταναστών, των πολιτικών προσφύγων είναι στην ουσία πρόβλημα ελεγχόμενης ενσωμάτωσης ενός τουλάχιστον τμήματος αυτών στην όλη οικονομικοκοινωνική δομή, στο σύγχρονο καταμερισμό της εργασίας. Πρόκειται για μια ιστορικής μορφής διαδικασία που οφείλει να συμπορεύεται με την όλη προσπάθεια της ελληνικής κοινωνίας να ενταχθεί ομαλά στις οικονομικοπολιτικές δομές της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Παρά την παγκοσμιότητα των εγκληματολογικών επιστημών, οι θεωρητικές αναλύσεις επηρεάζονται πολύ από το Εθνικό (Ποινικό) Δίκαιο και τις κοινωνικοπολιτιστικές αντιλήψεις, ενώ οι πρακτικές εξαρτώνται και από οικονομικούς, θεσμικούς, ακόμη και γραφειοκρατικούς παράγοντες.

Η οποιαδήποτε σύγκλιση ή εναρμόνιση φαίνεται καταρχάς αδύνατη, εκτός αν μιλάμε για αριθμητική συσσώρευση δυνάμεων καταστολής. Δεν είναι βέβαια οι ευρωπαϊκές εγκληματολογικές-σωφρονιστικές στατιστικές ή η Euro-Pol (Ευρωπαϊκή Αστυνομία) που θα

δώσουν λύση. Ούτε ο Βέλγος Ηρακλής Πουαρό θα συναντηθεί με τον Άγγλο Σέρλοκ Χολμς και με το Γάλλο επιθεωρητή Μεγκρέ για να εξηγήσουν από κοινού το μυστήριο του εγκλήματος της οδού Μόργκαν.

Η αντεγκληματική πολιτική -με την ευρεία έννοια- περιλαμβάνει την εκπαίδευση, τη θεραπεία, την καταστολή, αλλά και την πειθώ. Φοβάμαι όμως, ότι, ακόμη κι αν τα εκπαιδευτικά-μορφωτικά συστήματα συγκλίνουν, αν οι όροι και οι μέθοδοι θεραπείας εκσυγχρονιστούν κι αν η καταστολή ενοποιηθεί, πάλι θα έχει η Ευρωπαϊκή Αντεγκληματική Πολιτική πρόβλημα πειθούς.

Όταν οι εθνικές (ή οι τοπικές) κοινωνίες εκτρέφουν τους σπόρους των μελλοντικών εγκλημάτων κι όταν ο πολιτισμός και οι θεσμοί μιας χώρας αδυνατούν να πείσουν τους δικούς της πολίτες, αντιλαμβανόμαστε όλοι τις αδυναμίες πειθούς (δηλαδή πρόληψης) απέναντι στο έγκλημα σ' ευρωπαϊκή κλίμακα (όπου θα συνυπάρχουν η ανομία, η καχυποψία, η ακατανοησία, η σύγκρουση κανόνων συμπεριφορών, κτλ.).

Γ. Πανούσης, «Η Ευρώπη και οι νέες μορφές εγκλήματος» στο περιοδικό Ρεύματα, τχ. 1, Αθήνα 1998, σσ. 150–151.

Ανακεφαλαίωση

1. Στο κεφάλαιο αυτό εξετάστηκαν καταρχήν οι σύγχρονες μορφές της οργάνωσης του κοινωνικού χώρου στις συνθήκες μιας παγκόσμιας επέκτασης των οικονομικών, των τεχνολογικών και των επικοινωνιακών δικτύων.

Ο ρόλος του κράτους–έθνους εντάσσεται στο πλαίσιο των παγκόσμιων αυτών δικτύων και το κάθε κράτος–έθνος αναζητεί τη θέση του μέσα στον παγκόσμιο καταμερισμό ισχύος.

Η κάθε εθνική κοινωνία αναδιοργανώνεται θεσμικά και οικονομικά σ' αυτή τη νέα βάση. Σημαντικό ρόλο σ' αυτή την ανα-

διοργάνωση διαδραματίζει η οικογένεια, η οποία υφίσταται αλλαγές που συναρτώνται με τις νέες κοινωνικές και εργασιακές σχέσεις.

Οι σύγχρονες δυτικές κοινωνίες όμως γνωρίζουν ένα νέο ιστορικό φαινόμενο, τη μαζικού τύπου μετανάστευση που συνυπάρχει με μια αυξανόμενη ανεργία. Αναλύεται το πρόβλημα της ενσωμάτωσης των πληθυσμών αυτών στα οικονομικά και κοινωνικά πρότυπα των δυτικών κοινωνιών και επισημαίνεται το αίτημα της κατοχύρωσης των δικαιωμάτων των μεταναστών, ώστε να μπορέσουν αυτοί να ενταχθούν ομαλά στο νέο κοινωνικοοικονομικό και πολιτιστικό

περιβάλλον και να αποφευχθούν τα επικίνδυνα φαινόμενα του ρατσισμού.

2. Αναλύονται σύγχρονα κοινωνικά φαινόμενα που αποκαλύπτουν την αποδιοργάνωση της κοινωνικής συνοχής και οδηγούν ολόκληρες ομάδες του πληθυσμού στο οικονομικό και κοινωνικό περιθώριο.

Κεντρική θέση αποκτά σ' αυτή τη θεώρηση το φαινόμενο της ανεργίας και του νέου ρόλου της εργασίας στη σύγχρονη κοινωνία. Η απαξίωση βασικών τομέων της παραδοσιακής βιομηχανικής δομής και οι ραγδαίες τεχνολογικές εξελίξεις οδηγούν στην αποδιοργάνωση του παραδοσιακού στα-

θερού πλαισίου των εργασιακών σχέσεων και στο δραστικό περιορισμό των θέσεων εργασίας.

Οι εξελίξεις αυτές έχουν ως συνέπεια τη διαίρεση και την ένταση, που μεταφέρεται στο «εσωτερικό» της κοινωνίας μεταξύ της σταθερής εργασίας, από τη μια, και της προσωρινής εργασίας και της ανεργίας, από την άλλη.

Η διόγκωση της ανεργίας, η φτώχεια και η ανέχεια οδηγούν στον αποκλεισμό ολόκληρων κοινωνικών ομάδων από τα οικονομικά και πολιτιστικά αγαθά.

Ιδιαίτερα πλήττονται οι νέοι, οι γυναίκες και τα ηλικιωμένα άτομα και τίθεται υπό έρευνα το θέμα της κατοχύρωσης των οικονομικών

και κοινωνικών δικαιωμάτων των πολιτών αυτών.

Τα προβλήματα αυτά επιτείνονται από την αύξηση των μεταναστευτικών ρευμάτων που αδυνατούν να ενταχθούν ομαλά στον κοινωνικό ιστό της χώρας υποδοχής και περιθωριοποιούνται πολιτιστικά αλλά και εργασιακά, καταλαμβάνοντας δευτερεύουσες και ανασφαλείς θέσεις εργασίας. Τα φαινόμενα του ρατσισμού που εμφανίζονται στην Ευρώπη πιστοποιούν την αδυναμία επίλυσης του δυσχερούς αυτού κοινωνικού και οικονομικού προβλήματος.

Όλα αυτά τα φαινόμενα έντασης και αποδιοργάνωσης οδηγούν σε κοινωνικές εντάσεις, σε

πράξεις βίας και εγκληματικής δράσης. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι πράξεις ατομικής βίας αντικαθιστούνται σταδιακά από συλλογικές και οργανωμένες –ακόμη και σύμφωνα με τη σύγχρονη τεχνολογική εξέλιξη– εγκληματικές πράξεις, οι οποίες αποκτούν σύγχρονα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά.

Βασικοί όροι

ανεργία, κοινωνικός αποκλεισμός, κράτος–έθνος, υπερεθνικοί θεσμοί, πολυπολιτισμικότητα, παγκοσμιοποίηση, κοινωνία της απασχόλησης, νεοκλασική θεωρία.

Ερωτήσεις

1. Το κράτος–έθνος.
 - α. Ποια είναι τα χαρακτηριστικά του παραδοσιακού κράτους–έθνους (19ος–20ός αιώνας) και μέσα από ποιους μηχανισμούς ενσωματώνεται η κοινωνία στο πρότυπο αυτό;
 - β. Ποιοι μηχανισμοί αντικαθιστούν τον προστατευτισμό του κράτους–έθνους;
 - γ. Μέσα από ποιες διαδικασίες και ποιους μηχανισμούς ενσωματώνεται σήμερα η εθνική κοινωνία;
 - δ. Ποιες επιλογές μπορεί να πραγματοποιήσει ένα αναπτυγμένο κράτος και ποιες ένα περιφερειακό–υπανάπτυκτο μέσα στο παγκόσμιο σύστημα;

- 2. Οικογένεια – δομή, ρόλοι**
- α. Να περιγράψετε συνοπτικά τον τύπο της παραδοσιακής–πυρηνικής οικογένειας και να προσδιορίσετε τις βασικές αλλαγές που χαρακτηρίζουν το σύγχρονο τύπο οικογένειας.**
- β. Σε ποιους κοινωνικούς και οικονομικούς λόγους οφείλεται το φαινόμενο της υπογεννητικότητας στις δυτικές κοινωνίες; Τι επιπτώσεις έχει για τη χώρα μας;**
- γ. Ποιες επιπτώσεις έχει στη δομή και στις λειτουργίες της οικογένειας η εργασία και των δύο συζύγων;**

- 3. Πολυπολιτισμικότητα–διαπολιτισμικές σχέσεις**
- α. Τι σημαίνει «πολυπολιτισμικότητα»; Να αναφέρετε ένα παράδειγμα και να προσδιορίσετε τα χαρακτηριστικά του.**
 - β. Με ποιους τρόπους μια εθνική κοινωνία μπορεί να διασφαλίσει την πολιτισμική της κληρονομιά, όταν συνυπάρχει με πολιτισμικές μειονότητες;**
 - γ. Ποιος είναι ο ρόλος του εθνικού κράτους σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία; Ποιες θα πρέπει να είναι οι παρεμβάσεις του;**
- 4. Παγκοσμιοποίηση**
- α. Ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά του όρου «παγκοσμιοποίηση»;**

- β. Ποιες συνέπειες έχει για μια εθνική οικονομία η ελεύθερη κίνηση των κεφαλαίων σε υπερεθνική κλίμακα;**
- γ. Μέσα από ποιους μηχανισμούς διαμορφώνονται σήμερα οι ανισότητες που καθορίζουν τη θέση ενός κράτους–έθνους στον παγκόσμιο χάρτη;**

5. Κοινωνικός αποκλεισμός

- α. Τι σημαίνει «κοινωνικός αποκλεισμός»; Σε τι διαφέρει από τη φτώχεια;**
- β. Με ποιες ευρύτερες κοινωνικοοικονομικές αλλαγές συνδέεται ο κοινωνικός αποκλεισμός;**
- γ. Ποιες κοινωνικές ομάδες οδηγούνται σήμερα στο περιθώριο;**
- δ. Ποιες είναι οι συνέπειες του**

τεχνολογικού αποκλεισμού σε μια σύγχρονη κοινωνία;

6. Ανεργία

- α. Ποιες είναι οι αλλαγές στους βασικούς τομείς της οικονομίας; Τι επιπτώσεις έχουν στον τομέα της εργασίας;**
- β. Ποιες διαιρέσεις διαμορφώνονται σήμερα στο «εσωτερικό» της εργασίας;**
- γ. Πώς αντιμετωπίζει η νεοκλασική θεωρητική αντίληψη το πρόβλημα της ανεργίας;**
- δ. Ποιος μπορεί να είναι ο παρεμβατικός ρόλος ενός σύγχρονου κράτους για την αντιμετώπιση της ανεργίας;**
- ε. Ποιες είναι οι συνέπειες της ανεργίας στο άτομο και στο οικογενειακό του περιβάλλον;**

- 7. Μετανάστευση–ρατσισμός**
- α. Ποια η διαφορά των παραδοσιακών μεταναστευτικών ρευμάτων από το σύγχρονο φαινόμενο της μετανάστευσης;**
 - β. Με ποιο τρόπο ενσωματώνονται οι μετανάστες στην εργασιακή διαδικασία; Ποιες αποκαλούμε «ζώνες ελεύθερης εργασίας»;**
 - γ. Ποιες είναι οι βάσεις της εκδήλωσης του ρατσιστικού φαινομένου (οικονομικές, πολιτισμικές);**
- 8. Βία στην κοινωνία**
- α. Ποια είναι τα κοινωνικά αίτια της βίας και των συγκρούσεων σας σύγχρονες κοινωνίες;**
 - β. Πώς οργανώνεται σήμερα το έγκλημα; Πώς χρησιμοποιεί τα σύγχρονα εξελιγμένα δίκτυα;**

γ. Με ποια μέσα πρέπει να αντιμετωπίσει μια σύγχρονη κοινωνία τα φαινόμενα της βίας και της εγκληματικότητας; Αρκούν οι μηχανισμοί καταστολής;

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

5. ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΕΣ

5.1. Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ.....	8
5.1.1. Το κράτος–έθνος.....	14
5.1.2. Οικογένεια – ρόλοι, δομή της σύγχρονης οικογένειας.....	26
5.1.3. Πολυπολιτισμικότητα– διαπολιτισμικές σχέσεις	45
5.1.4. Παγκοσμιοποίηση	54
5.2. ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΚΑΤΑΚΕΡΜΑΤΙΣΜΟΥ ΠΟΥ ΑΠΑΙΤΟΥΝ ΣΥΝΘΕΤΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ	72
5.2.1. Κοινωνικός αποκλεισμός ..	72
5.2.2. Ανεργία	91

5.2.3. Μεταναστευτικά ρεύματα– ρατσισμός	132
5.2.4. Βία στην κοινωνία	149

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.